
BÖLÜM 2

ARDAHAN İLİNDE GÖÇ VE SAĞLIK

Öğr. Gör. Mine Cengiz - Dr. Öğr. Üyesi Burcu Demir Gökmen

Giriş

Türkiye'nin kuzeydoğusunda bulunan Ardahan ilinin 2020 yılı nüfusu 96.161'dir. Bu nüfusun %42,5'i şehirlerde yaşamaktadır (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021). İlde yıllık nüfus oranı %1,19 oranında azalmıştır (Ardahan Nüfusu, 2021). Nüfus değişiminin üç bileşeni vardır. Bunlar; ölümlülük, doğurganlık ve göçtür. Göç, birey veya bireylerin ekonomik, kültürel, politik, sağlık gibi nedenlere bağlı olarak yaşadığı yerden geçici veya kalıcı olmak üzere başka bir ülke veya bölgeye nüfus hareketliliği olarak ifade edilmektedir. İki tür göç vardır: iç göç ve uluslararası göç. İç göç, belirli bir ülkede insanların bir yerden başka bir yere hareketidir. Uluslararası göç, insanların bir ikametgâh kurmak veya yaşam standardını yükseltmek amacıyla bir ülkeden diğerine hareketidir (Thet, 2014).

Göç, öncelikle belli nedenlere bağlı bir yer değişikliği hareketi olarak değerlendirilmenin ziyadesinde bu duruma maruz kalan bireyler üzerinde önemli etkilere sahip dinamik bir süreci içerisinde bulundurmaktadır. 1950 yılından beri süregelen bir durum çerçevesinde Türkiye'de az gelişmiş bölgelerden özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden sanayinin gelişmesine bağlı yani ekonomik nedenleri içerisinde barındıran kırsal alandan kentsel bölgelere göç süreci yaşanmaktadır. Ekonomik nedenlerin yanı sıra sanayileşmenin etkisine bağlı olmayan sağlık, eğitim hizmetlerinin yetersizliği,

zorlu iklim şartları, kültürel etmenler ve teröre bağlı gelişen göç durumları da görülmektedir (Karabulut ve Polat, 2007; Bülbül ve Köse, 2010). Türkiye’de göç süreci 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki tarihsel kategoride değerlendirilmektedir. İlk dönem olarak 1923-1980 yılları arasında gözlemlenen göç Türk kökenli göçmenler tarafından gerçekleşmiş olup 1980 yılı sonrası dönemde ise yabancı göçmenlerin gerçekleştirdiği göç sürecine sahne olmuştur. 1921-1927 yılları arasında Kafkaslardan Kars, Artvin ve Ardahan bölgelerine yaklaşık 19.000 Kafkasyalı göç etmiştir (Arslan, 2007). Ardahan 1992 yılında il statüsünü almış ve bu bağlamda avantajları olan yerleşim yerine dönüşmüştür. Fakat bu kazanım durumu ilin sosyoekonomik yönden gelişmesine tam yansımamıştır. Bölgede yaşayan insanlar, ilin sınır bölgesinde yer alması, uygun iklim şartlarının olmaması, il genelinde sosyoekonomik sorunlar nedeniyle insanların daha iyi yaşama, iş bulma, eğitim, sağlık gibi nedenlere yönelik aile, çocuk durumlarını düşünerek başka illere göç etmişlerdir (Birinci, 2018). Oral’ın (2010) Ardahan ilinin sosyoekonomik yapısının analizine yönelik yapmış olduğu çalışmasında il genelinden verilen göçün en önemli sebebinin yaşanan işsizlik olduğunu belirlemiştir. İl genelinde yaşanan işsizliğin sebebi, nüfusun büyük çoğunluğunun tarımla uğraşması, ilde yaşanan göç, iş ve işçi bulma kurumuna başvurmadaki isteksizliklerin olduğunu tespit etmiştir (Oral, 2010). Yaşanan göçe bağlı olarak Ardahan nüfusu sayısal olarak azaldığı gibi nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında değişiklikler meydana gelmiştir (Birinci, 2018).

Ülkemizde 2019 yılında düzenlenmiş on birinci kalkınma planında iç göçün özellikle metropoller ile ekonomik açıdan gelişme gösteren illerde yoğunlaşması, çevre ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklara da bağlı olarak dış göçün artması ve bu durumun belirli kentlerde yoğunlaşması, nüfus dağılımı ve göç ile gelen nüfusun kentsel yaşama adaptasyonuna ilişkin etkili politikaların oluşturulması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu kalkınma planının amacı doğrultusunda göçmenlerin sosyal uyumu sağlanacak, göç yönetiminin kapasitesi güçlendirilecektir (TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Türkiye’nin en çok göç veren Doğu Anadolu Bölgesi’nde nüfusun yaklaşık %50’si kırsalda yaşamaktadır. Bu bölgenin coğrafya açısından önemli kentlerinden biri olan Ardahan ilinin genel anlamda göç konusunda değerlendirilmesi önemlilik oluşturmaktadır. Ardahan ilinden büyük şehirlere sürekli bir şekilde göç verilmektedir. Bu göç durumu daha çok çalışabilir durumda olan bireyler tarafından gerçekleşmektedir. Göç nedenleri içerisinde ekonomi, sağlık, bölgesel iklim ve ulaşım gibi durumlar yer almaktadır. Bu nedenler göz önüne alındığında il genelinde göç çerçevesinde değerlendirmelerin yapılması, çözümleme ve planlama kapsamına yönelik uygun stratejilerin belirlenmesi açısından önemlilik oluşturmaktadır.

1. Göç Kavramı

Göç kavramı, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından bir kişinin veya bir grup insanın nedeni, süresi ve yapısı ne olursa olsun devlet içinde veya uluslararası çerçevede bir sınırı geçerek yer değiştirdiğine bağlı nüfus hareketleri olarak tanımlanmıştır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009). Bu tanım çerçevesine, yerinden edilmiş kişilerin, mültecilerin, göçmenlerin, aile bütünlüğü gibi farklı durumlarla ve amaçlarla hareket eden kişilerin göç hareketi de dâhil edilmiştir. Göçmenler ve mülteciler arasında ayırım yapılmadan Uluslararası Göç Örgütünün göçmen tanımında “*Hukuki statüsünden bağımsız olarak hareket etme kararlarının gönüllü olup olmadığına, harekete geçme sebebine ve kalış süresine bağlı olup olmadığına bakılmaksızın uluslararası bir sınır ötesine geçen veya hareket eden veya ikamet ettiği yerlerden uzağa taşınan herhangi bir kişi*” olarak belirtilmektedir (Wild, 2018).

Göç hem geride kalan yere hem de göçmenlerin yerleştiği yere etki eden bir süreçtir (Cabieses, 2018). İnsanların bir yerden başka bir yere taşınmak istemelerinin birçok nedenini içeren göç, ekonomik, sosyal, politik, kültürel, çevresel, sağlık, eğitim ve ulaşım faktörlerine bağlı küresel bir olgudur (Thet, 2014). Her yıl 1 milyardan fazla insan uluslararası sınırları geçmektedir. Her zamanki ikamet ettikleri ülkeyi değiştiren kişiler olarak tanımlanan çoğu göçmenin tercih sebeplerinin arkasındaki ana neden yoksulluk ve zorunluluktur. Bununla birlikte silahlı çatışmalar, siyasi ayaklanmalar, doğal afetler, iklim değişikliği ve insan hakları yoksunluğu olarak krizleri içeren, karmaşık ve uzun süren bir süreçle sonuçlanan yerinden etme ve zorunlu göç yüksek seviyelerdedir (Mitchell, 2019). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine (BMMYK) göre Haziran 2021 itibarıyla dünya çapında 82,4 milyon insan yerinden edilmiştir (The UN Refugee Agency, 2020).

2016 yılında en fazla mülteci sayısına sahip sığınmacı ülkeler arasında Türkiye, Ürdün, Filistin Toprakları, Lübnan ve Pakistan yer almaktadır (Cabieses, 2018). Suriye’de 2010 yılından bu yana yaşanan savaş, milyonlarca insanı etkilemiştir. Savaştan kaçan insanların büyük bir çoğunluğu ülkemize sığınmıştır. Türkiye’deki 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 91. maddesine dayanılarak hazırlanan 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği 22.10.2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğe göre:

(1) Acil ve geçici koruma bulmak amacıyla ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı vatanına dönemeyen kitlesel olarak sınırlarımızı geçen veya sınırlarımıza gelen insanlara geçici koruma sağlanabilir.

(2) Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de bulunması, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında sağlanan koordinasyon ve iş birliği, il ve ilçe bazında görev alacak tüm kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen yönetmelikle düzenlenmektedir.

Geçici Koruma Yönetmeliğinde geçici korumaya sahip olanların yararlanabileceği hizmetler hazırlanmış olup konuya ilişkin bakanlıklar görevlendirilmiştir. Bu dayanağa göre ülkemizde bulunan Suriyeli sığınmacılar; Sağlık Bakanlığının kontrolü ve sorumluluğunda sağlık hizmetlerinden, Millî Eğitim Bakanlığının kontrolü ve sorumluluğu altında eğitim hizmetlerinden yararlanmakta; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından belirlenen düzenlemeler kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonundan destek alabilmektedirler. Suriyeli sığınmacılar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca çıkarılmış olan yönetmelik çerçevesinde iş piyasasına erişim hakları da bulunmaktadır. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığının koordinatörlüğünde valilikler tarafından Suriyeli sığınmacıların geçici barınma merkezlerinden yararlanmaları sağlanmaktadır (TBMM, 2018).

DSÖ Avrupa Bölgesi'nde mülteci ve göçmen sağlığı için Strateji ve eylem planında yer alan, 1951 Mülteci Sözleşmesi uyarınca uygulanan ve BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü (The UN Refugee Agency, 2021; International Organization for Migration, 2019) tarafından yapılan tanıma göre göç, "bir kişinin veya bir grup insanın geçici veya kalıcı yerleşim için bir coğrafi birimden diğerine hareketi" olarak ifade edilmektedir. Dinlenme, tatil, iş, tıbbi tedavi veya dinî bir vecibe olan hac amacıyla geçici olarak yurt dışına seyahat etme durumları, her zamanki ikamet ettiği ülkesinde herhangi bir değişiklik olmadığı için göç eylemi çerçevesinde değerlendirilmez. Bu çerçevede sığınmacı, göçmen ve mülteci kavramları arasında değerlendirme yapacak olursak sığınmacı, "her zamanki yerleşim yeri dışında bir ülkede uluslararası koruma ve sığınma arayan bir kişi" olarak tanımlanmaktadır. Bireyselleştirilmiş prosedürlere sahip ülkelerde sığınmacı, talebini sunduğu ülke tarafından henüz nihai olarak karara bağlanmamış kişidir. Her sığınmacı mülteci olarak tanınmamaktadır ancak her mülteci başlangıçta bir sığınmacıdır. "İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu korkudan dolayı gidemeyen veya bu korku nedeniyle o ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi" mülteci olarak ifade edilmektedir. Uluslararası düzeyde göçmen teriminin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur.

Göçmenler kendi ülkelerinde veya ev sahibi ülkede (yerleşimciler) kalabilir, başka bir ülkeye geçebilir (transit göçmenler) veya ülkeler arasında gidip gelebilir (mevsimlik işçiler gibi dairesel göçmenler). Göçmenler, bu yolculuğa çoğunlukla ekonomik nedenlerden dolayı kendi istek ve arzuları ile çıkarlar. Bu bağlamda mülteciler ve sığınmacılar için bu durum söz konusu değildir. “Yasa dışı giriş veya vizesinin sona ermesi nedeniyle transit veya ev sahibi ülkede yasal statüye sahip olmama durumunda olan kişi” düzensiz göçmen terimi ile ifade edilmektedir. Bu terim, bir ülkenin kabul kurallarını ihlal eden göçmenler ve ev sahibi ülkede kalma yetkisi olmayan diğer kişiler (gizli/yasadışı/belgesiz göçmen veya düzensiz durumdaki göçmen olarak da bilinir) için geçerlidir. “Herhangi bir ülkenin yasalarının işleyişi kapsamında vatandaş olarak kabul edilmeyen kişi” vatansız kişi olarak tanımlanmaktadır (The UN Refugee Agency, 2021; International Organization for Migration, 2019; World Health Organization, 2017).

2. Göç Nedenleri

Bireyler uzun zaman sürecinde ekonomik fırsatlar aramak için göç hareketinde bulunmuşlardır. Yirminci yüzyıldan beri, teknolojiye ilişkin ilerlemeler ve keşfedilmemiş doğal kaynaklar, dünyanın dört bir yanında nüfus hareketliliğinin değişmesine neden olmuştur (Adeseye, 2020). İnsanları hareket ettirmeye motive eden önemli faktörler beş kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar ekonomik faktörler, demografik faktörler, sosyokültürel faktörler, politik faktörler ve çeşitli faktörlerdir (Thet, 2014).

Çalışmaların çoğu, göçün öncelikle ekonomik faktörler tarafından motive edildiğini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde düşük tarımsal gelir, tarımsal işsizlik ve eksik istihdam, göçmenleri daha fazla iş olanaklarına sahip gelişmiş bölgelere iten temel faktörler olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hemen hemen tüm çalışmalar, göçmenlerin çoğunun daha iyi ekonomik fırsatlar arayışında olduğu konusunda hemfikirdir. Göçü motive eden temel ekonomik faktörler, itici faktörler ve çekici faktörler olarak sınıflandırılabilir (Thet, 2012). İtici faktörler, bir kişiyi farklı nedenlerle o yeri terk etmeye ve başka bir yere gitmeye zorlayan faktörlerdir. Yaygın itici faktörler düşük verimlilik, işsizlik ve az gelişmişlik, kötü ekonomik koşullar, ilerleme fırsatlarının olmaması, doğal kaynakların tükenmesi ve doğal afetlerdir. Sermaye yoğun üretim yöntemlerinin tarım sektörüne girmesi ve belirli süreçlerin makineleştirilmesi kırsal alanlarda işgücü ihtiyacını azaltmaktadır. Kırsal kesimde alternatif gelir kaynaklarının olmaması da göç için önemli bir etkidir. Çekme faktörleri, göç-

menleri bir bölgeye çeken faktörlerdir. Daha iyi istihdam fırsatları, daha yüksek ücretler, tesisler, daha iyi çalışma koşulları ve çekici olanaklar bir bölgenin çekici faktörleridir (Thet, 2014).

Van der Gaag, Van Wissen, Rees, Stillwell, ve Kupiszewski (2003) "bireylerin veya hanelerin göç etme eğiliminin daha yüksek veya daha düşük olduğunu gösteren özellikleri ve bir hareketin gerçekleşip gerçekleşmediğini ve hangi hedefin seçildiğini gerçekten belirleyen faktörler" arasındaki farkı yaratan yaş ve cinsiyete bağlı iç göç belirleyicileri sınıflandırması yapmışlardır. Göçe bağlı küçük çocuklar üzerine yapılan değerlendirmede, okuldan ayrılma yaşında azalma ve işgücüne girişte artmanın olduğu, yaşın ilerlemesi ile göç durumunun azaldığı, özellikle yaşlı bireylerin aile yardımına veya tıbbi yardıma ihtiyaç duymaları gibi nedenlere bağlı göç durumlarında azalma olduğunu belirtmişlerdir (Van der Gaag ve diğerleri, 2003). Göç durumuna yönelik demografik faktörler kapsamında yaş, cinsiyet, sosyal köken, eğitim düzeyi, ırk, aile ve etnik köken gibi kişisel özellikleri yer almaktadır (Zanabazar, Kho, ve Jigjiddorj, 2021; Van der Gaag ve diğerleri, 2003). Bir ulusun farklı bölgelerinin nüfus artış hızlarındaki değişiklikler iç göçte belirleyici bir bulgudur. Doğurganlık ve nüfustaki doğal artış değişimi nüfusu kente doğru sürükleyen, kırsal alanlarda daha yüksek gözlemlenen bir durumdur. İç göçte diğer önemli demografik faktörlerden biri de evliliklerdir. Çünkü kadınlar eşlerinin bulunduğu yere yerleşim gösterme eğilimindedir. Sosyal ve kültürel faktörler de göçte önemli rol oynamaktadır. Bazen aile içi çatışmalar, bağımsızlık arayışı, özellikle de genç kuşakların göç etmesine neden oluşturmaktadır. Ulaşım, televizyonun etkisi, iyi iletişim ağı ile haberleşme olanağı, sinema, eğitimin daha iyi olanaklar doğrultusunda olması ve bunun sonucunda ortaya çıkan tutum ve değerlerdeki değişim gibi gelişmiş iletişim olanakları da göçün gerçekleşmesinde rol oynamaktadır. Kentsel bölgelerde akraba ve arkadaşların varlığı gibi kişiler arası ilişkilerde yakınlık, kültürel çeşitlilik, bireysel davranışlar da göçle ilişkilidir. Bazen siyasi faktörler de bir bölgeden diğerine göç durumunu teşvik etmektedir. 1948'den sonra Myanmar'da kırsal kesimdeki insanların çoğu güvenlik nedeniyle kentlere göç etmiştir. İnsanların siyasi arka planı, tutumları ve bireysel bakış açısı göç etmelerinde etki oluşturmaktadır (Thet, 2014). Siyasi rejimler, radikal çatışmalar, terör olayları ve savaşlar, bir bölgede can ve mal güvenliğinin herhangi bir şekilde tehdit durumunda göç olgusu ortaya çıkabilmektedir (Kızılkaya, 2014).

3. Göç Türleri

Bilim adamları göçü farklı amaçlarla incelemektedir. Sosyologlar göçün sosyal ve kültürel sonuçlarını vurgulamışlardır. Coğrafyacılar göçün zaman ve uzaklık önemine vurgu yaparken ekonomistler göçün ekonomik yönüne vurgu yapmaktadır (Thet, 2014). İnsanların, grupların zorunlu ya da isteğe bağlı olarak zaman ve mekân içinde “yer değiştirme” ya da “yatay hareketlilik” süreci olan göç olayı, sosyoekonomik, sosyopsikolojik, sosyopolitik ve kültürel nedenlere bağlı olarak gerçekleşebilir (Çakır, 2011). Göç, bireysel bir süreç yaşanılabileceği gibi kitlesel bir dalga boyutu şeklinde de olabilir. Göç durumunun nasıl gerçekleştiğinin bilinmesi, bu sürece bağlı gerçekleşen etki boyutunun anlaşılmasına katkıda bulunacaktır (Ekici ve Tuncel, 2015). Bireylerin ya da grupların şehirler, bölgeler arasında bir yerden başka bir yere gitmeleri/taşınmaları/ yer değiştirmeleri “iç göç” biçiminde yakın mesafeli olabileceği gibi ülkeler, kıtalar arasında “dış göç” biçiminde uzun mesafeli de olabilir (Çakır, 2011).

TDK’ye göre iç göç bir ülke sınırları içinde genellikle küçük yerleşim bölgelerinden büyük kentlere geçici veya sürekli kalmak üzere göç etme durumu olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2021). İç göç durumunda esas önemli olan göç edilen bölgeye olan mesafe değildir, önemli olan göç etme durumunun aynı ülke sınırları içerisinde gerçekleşmesidir (Kızılkaya, 2014). İç göç olgusu, yerleşilen bölgeye bağlı olarak dil, kültür farklılığının yaşanması veya varış bölgesinin göç edilen bölgeye bağlı mesafe uzaklığının olmasına göre tarif edilmektedir. İç göç olgusu, kırsal alandan kırsal alana, kırsal alandan kentsel alanlara, kentsel alanlardan kentsel alanlara veya kentsel alanlardan kırsal alanlara yönelik gerçekleştirilen çeşitli göç yollarına sahiptir (Özbayrak, 2018). Ülkemizde özellikle kırsaldan kentsel alana göç 1950 ve 1960’lı yıllarda başlamıştır ve hâlen bu süreç devam etmektedir. Kırsal alandan kentsel alana yapılan göç ile birçok sorun oluşmaktadır. Bu kapsamda çarpık kentleşme, sağlık hizmetleri, altyapı sorunları, eğitim sorunları, kültürel çatışma gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır (Taşgın, Kadioğlu, Gezenoğlu ve Kadioğlu, 2016; Özbayrak, 2018). Uluslararası anlamda ve belirli bir süreçte gerçekleşen yer değişikliği hareketi dış göç olarak ifade edilmektedir. Dünyada bilim ve sanayinin gelişmesi, insanların daha iyi yaşam standartlarına sahip olmak ve yaşam koşullarını sürdürmek amacı ile gelişmiş olan bölge veya yerleşim yerine yönelik yapmış oldukları yer değiştirme hareketleridir (Kızılkaya, 2014).

Gerçekleştirilen dış göç hareketi ile bireyler, kültürel sorunlar yaşamakta, yabancılaşma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Özbayrak, 2018). Bu tanımlamalar çerçevesinde gönüllü göç kavramı da yer almaktadır. Gönüllü göç, kişilerin kendi istekleri ve iradeleri ile gidecekleri yeri ve zamanı belirleyerek gerçekleştirdikleri durumdur. Bu durumun en belirleyici nedeni gidilecek yani göç edilecek yerin çekici faktörüdür (Kızılkaya, 2014). Kısacası daha iyi olanaklar, ekonomik fırsatlar aramayı seçmek amacı ile gerçekleştirilen göç durumudur (Çakır, 2011). Kişilerin ve aile üyelerinin, yerleştikleri yere çalışma ya da eğitim imkanı amacıyla gelmesi, oturma ve çalışma izni bulunması düzenli göç kapsamında gerçekleştirdikleri harekettir. Düzensiz göç ise kişilerin daha çok “yasa dışı” ya da “kayıt dışı” göç etme hareketlerine bağlı gerçekleştirdikleri durumdur. Mekik göçü, transit göç, sığınmacı ve mülteci hareketlerini kapsamaktadır. Bu göç durumlarına kıyasla kişilerin kendi iradeleri dışında gerçekleşen savaş ve terör gibi durumlar, can güvenliğinin olmaması, kuraklık, doğa olayları gibi nedenlere bağlı gerçekleştirdikleri zorunlu göç (doğal olmayan göç) kişileri daha güvenli bir yer arayışına iten göç türüdür (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014; Kızılkaya, 2014).

4. Ardahan İli Göç Analizi

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey sınırında beş bin km² alana sahip Ardahan ilinde Çıldır, Damal, Göle, Hanak ve Posof ilçeleri bulunmaktadır. Bu ilçelerde yalnızca Posof ilçesinin yüksekliği 1500 m üzerinde olduğundan ve etrafının dağlarla çevrili olması nedeniyle mikro klima özelliği taşımakta ve iklimsel farklılığı bulunmaktadır. Diğer ilçelerde genellikle karasal iklim görülmekte olup kış ayları soğuk ve uzun geçmektedir. Yıl içinde sıcaklık 35 °C ile -36 °C arasındadır. Yıllık ortalama sıcaklık 3,7°C'dir. İl merkezinde karasallık %47,5 iken Posof'ta %34,1'dir. İlin toprak yapısının çernozyom ve kestane rengi step özellikte olduğu görülmektedir. İldeki yükselti farklılığının 2700-1500 arasında olması, eğimli ya da düz arazi olması güneşe bakı farklılıklarından dolayı bitki örtüsü de çeşitlilik göstermektedir. Ardahan'da ikisi de Çıldır ilçesinde olmak üzere Aktaş ve Çıldır gölleri vardır. Aktaş gölünün bir kısmı Gürcistan sınırları içindedir. Akarsuları ise Ardahan merkezinden geçen Posof Çayı, Kura Nehri ve Çıldır Karaçay'dır (Ardahan İli Çevre Durum Raporu, 2019).

Kaynak: Ardahan, 2021

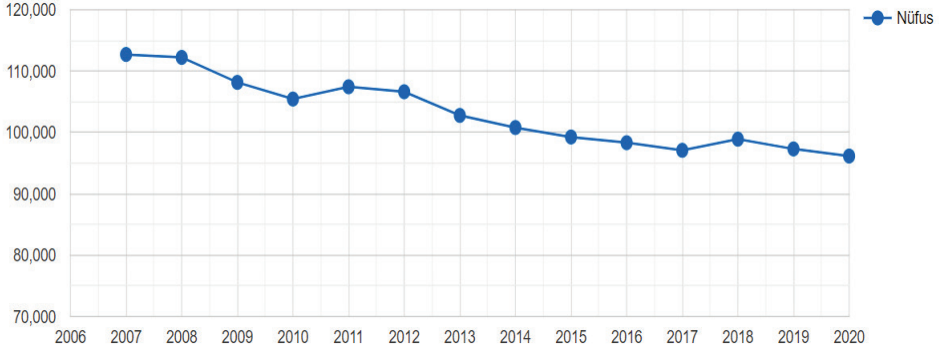
2020 yılında Ardahan ilinin nüfusu 96.161 (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021) olup yıllık nüfus oranı %1,19 oranında azalmıştır (Ardahan Nüfusu, 2021). Genellikle çalışabilen nüfusun büyük şehirlere yönelik göç ettiği görülmektedir (Ardahan İli Çevre Durum Raporu, 2019).

Tablo 1’de Ardahan ilinde yaş ve cinsiyete göre nüfus dağılımı verilmiştir. Tabloda Ardahan ilinin yaşa göre dağılımın yıllara göre değerlendirilmesi yapıldığında, 2018’den 2020 yılına yaş ve cinsiyet farklılığı olmaksızın gruplarda genel bir azalışın olduğu görülmektedir (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021).

Tablo 1. Nüfusun Yaş ve Cinsiyete göre Dağılımı

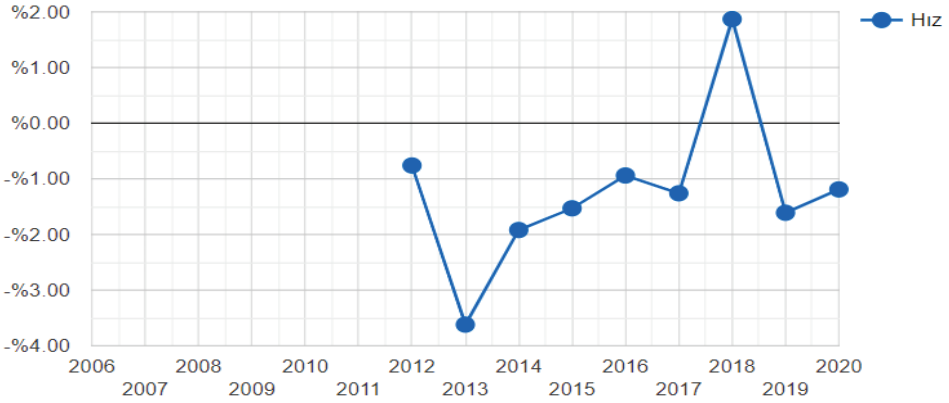
	Yıl	Cinsiyet	0-4	5-9	10-14	15-19	20-29	30-44	45-59	60-74	75 ve üzeri
Ardahan	2020	Erkek	3176	3460	3615	3873	8479	10346	8641	5898	2323
		Kadın	3045	3243	3414	3600	7476	8627	7810	6063	3072
		Toplam	6221	6703	7029	7473	15955	18973	16451	11961	5395
	2019	Erkek	3287	3528	3730	3914	8890	10480	8678	5927	2263
		Kadın	3244	3244	3576	3613	7507	8568	7803	6097	2970
		Toplam	6531	6772	7306	7527	16397	19048	16481	12024	5233
	2018	Erkek	3436	3565	3816	4174	9272	10804	8453	5936	2137
		Kadın	3361	3340	3651	3797	7593	8868	7670	6182	2852
		Toplam	6797	6905	7467	7971	16865	19672	16123	12118	4989

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020

Şekil 1. Ardahan İli Nüfus Grafiği (Ardahan Nüfusu, 2021)

Şekil 1’de 2007-2020 yılları arasında Ardahan ilinin nüfus grafiği verilmiştir. Grafikte Ardahan ilinin yıllara bağlı nüfusunda azalma görülmektedir.

Şekil 2. Ardahan İli Nüfus Artış Hızı (Ardahan Nüfusu, 2021)

Şekil 2’de 2007-2020 yılları arasında Ardahan ilinin nüfus grafiği verilmiştir. Grafikte, Ardahan ilinde, 2018 yılı haricinde yıllara bağlı nüfusunda azalma görülmektedir.

4.1. Ardahan ve Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin Aldığı ve Verdiği Göçler ile Net Göç Hızları

Tablo 2’de Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan illerin 2019-2020 Dönemi illere göre il/ilçe merkezi belde/köy nüfusu ve yıllık nüfus artış hızı değerlendirilmiştir. Tabloda Ardahan ilinin yıllık nüfus artış hızı genel anlamda Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan illere kıyasla nüfus artış hızında genel bir azalma tespit edilmiştir.

Tablo 2. Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin 2019-2020 Dönemi İllere Göre İl/İlçe Merkezi Belde/Köy Nüfusu Ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

İl	Toplam		İl ve ilçe merkezleri		Belde ve köyler		Yıllık nüfus artış hızı ⁽¹⁾	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2018-2019	2019-2020
Ardahan	97.319	96.161	39.272	38.739	58.047	57.422	-16,2	-12,0
Bingöl	279.812	281.768	179.821	183.613	99.991	98.155	-5,0	7,0
Bitlis	348.115	350.994	206.402	210.118	141.713	140.876	-3,7	8,2
Elazığ	591.098	587.960	450.551	455.220	140.547	132.740	-7,7	-5,3
Erzincan	234.747	234.431	177.564	179.972	57.183	54.459	-5,5	-1,3
Erzurum	762.062	758.279	762.062	758.279	-	-	-7,6	-5,0
Hakkâri	280.991	280.514	165.140	166.101	115.851	114.413	-19,3	-1,7
Kars	285.410	284.923	138.934	141.389	146.476	143.534	-12,1	-1,7
Malatya	800.165	806.156	800.165	806.156	-	-	3,9	7,5
Muş	408.809	411.117	189.102	193.279	219.707	217.838	2,0	5,6
Tunceli	84.660	83.443	54.595	53.919	30.065	29.524	-40,9	-14,5
Van	1.136.757	1.149.342	1.136.757	1.149.342	-	-	11,5	11,0
Ağrı	536.199	535.435	307.539	310.896	228.660	224.539	-6,4	-1,4
İğdır	199.442	201.314	113.134	115.412	86.308	85.902	10,0	9,3

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020

4.2. Ardahan İlinin Yıllara Göre Aldığı ve Verdiği Göçler ile Net Göç Hızları

Tablo 3’te Ardahan ilinin 2008-2021 yılları arasında aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı verilmiştir. İlde net göç hızının en yüksek olduğu yıl binde -29,67 ile 2009 yılına denk gelmektedir. Yine binde -26,53 ile 2014 yılında da ilde

göç yaşamıştır. İlde 2018 yılına bağlı tabloda pozitif yönde bir hareketlilik görülse de genel anlamıyla dışarı göç veren bir yapısında olduğu, bölgenin ekonomik geri kalmışlığına ilaveten yaşanan terör olaylarının da etkili olduğu söylenebilir. Yine günümüzde de ildeki göçün devam ettiği verilerden anlaşılabilir. Bu nedenle göçün önlenmesine yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir.

Tablo 3. Ardahan İlinin Yıllara Göre Aldığı ve Verdiği Göç Miktarları ile Net Göç Hızları (2008-2020).

Dönemler	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (binde)
2020	96 161	4.085	5.215	-1.130	-11,68
2019	97 319	5.164	7.028	-1.864	-16,2
2018	98 907	7.342	6.376	966	9,81
2017	97 096	5.284	7.154	-1.870	-19,08
2016	98 335	5.164	6.880	-1.716	-17,3
2015	99.265	5.630	7.802	-2.172	-21-64
2014	100.809	5.323	8.033	-2.710	-26,53
2013	102.782	5.254	7.633	-2.379	-22,88
2012	106.643	4.923	5.986	-1.063	-9,92
2011	107.455	4.908	6.673	-1.765	-16,29
2010	105.454	4.586	6.857	-2.271	-21,31
2009	108.169	3.775	7.033	-3.258	-29,67
2008	112.242	4.640	7.447	-2.807	-24,7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2019

Tablo 4'te Ardahan ilinin 2018-2020 yılları arasında aldığı ve verdiği göçlerin cinsiyet ve yaş gruplarına göre değerlendirilmesi yapılmıştır. İlin özellikle 2020 yılında göç değerlendirmesinde cinsiyete göre farklılık göstermediği, bunun yanı sıra 25-44 yaş arası grubunda olduğu görülmektedir. İlin genel durumunda verdiği göç durumunun daha fazla olduğu, bu durum fark olarak tabloda karşımıza çıkmaktadır (Tablo 4).

Ardahan ili genel kapsamda değerlendirildiğinde 2018 yılında dışarıdan göç alan bir şehir olsa da özellikle 2019 ve 2020 yılları içerisinde göç veren bir yapıya sahiptir. 2018 yılında ilin aldığı göç ile verdiği göçün yaş gruplarına göre karşılaştırmasında özellikle 45 yaş ve üzeri bireylerin yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Ardahan İlinin Aldığı ve Verdiği Göçlerin Cinsiyet ve Yaş Yapısına Göre Dağılımı (2018-2020).

YIL	Yaş Grubu	Aldığı Göç				Verdiği Göç					Fark	
		Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Erkek	%	Kadın	%		Toplam
2020	0-14	358	17,94	320	15,32	678	461	17,36	447	17,45	908	-230
	15-24	405	20,29	655	31,35	1060	601	22,63	795	31,10	1396	-336
	25-44	831	41,63	751	35,95	1582	1141	42,96	932	36,40	2073	-491
	45 ve üzeri	402	20,14	363	17,38	765	453	17,10	385	15,05	838	-73
	Toplam	1996		2089		4085	2656		2559		5215	
2019	0-14	350	13,06	300	12,08	650	503	14,26	463	13,23	966	-316
	15-24	838	31,27	1007	40,54	1845	1066	30,22	1253	35,80	2319	-474
	25-44	1008	37,61	797	32,10	1805	1234	34,98	1115	31,86	2349	-544
	45 ve üzeri	484	18,06	380	15,28	864	725	20,54	669	19,11	1394	-520
	Toplam	2680		2484		5164	3528		3500		7028	
2018	0-14	445	11,27	382	11,26	831	457	14,52	477	14,77	934	-103
	15-24	965	24,43	1146	33,79	2111	1013	32,19	1205	37,32	2218	-107
	25-44	1511	38,25	998	29,42	2509	1177	37,40	1025	31,74	2202	307
	45 ve üzeri	1029	26,05	866	25,53	1895	500	15,89	522	16,17	1022	873
	Toplam	3950		3392		7342	3147		3229		6376	

Fark: İl genelinde dışarıya verdiği göç

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020

Ardahan ilk il kapsamına alındığı dönemden beri geçen sürede sürekli göç vermekte olup her nüfus sayımında nüfus sayısı hızlıca düşmektedir (Kızılkaya, 2014). Ardahan ilinde göç durumunun gerçekleşmesinde ekonomik sebeplerin yanında bölgedeki iklimin etkisi, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi sosyal hizmetlerin yetersizliği de rol oynamaktadır (Karabulut ve Polat, 2007; Bülbül ve Köse, 2010; Tutar ve Özyakışır, 2013).

Ardahan ilinin özellikle göç etme eğiliminde öncelik oluşturan gerekçeler:

- İşsizlik
- Sağlık hizmetlerinin yetersizliği
- Eğitim hizmetlerinin yetersizliği
- İklim koşullarının zorluğu (Oral, 2010; Karabulut ve Polat, 2007)

Ardahan ilinde sanayi ve turizm fazla gelişmemiş olup genelde ilin ekonomisi hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır. Kızılkaya'nın (2014) yılında yaptığı çalışmada bireylerin Ardahan ilinden göç etmede betimsel analiz sonuçlarına göre %75,2'sinin işsizlik nedeni ile olduğu saptanmıştır. Bu durum bireylerin göç etme sebepleri içerisinde işsizliğin payının çok büyük olduğunu göstermektedir. Yine araştırmada bireylerin %65,4'ünün iklim koşullarının payı olduğunu, %50,4'ünün eğitim koşullarının payı olduğunu belirlemiştir. Göç eden bireylerde %40,6'sının yerleşim yeri olarak seçtikleri bölgede Ardahan iline kıyasen daha iyi sağlık hizmetlerinin olduğunu tespit etmişlerdir (Kızılkaya, 2014).

Ardahan İli 2019 Yılı Çevre Durum Raporu'nda il genelinde iklim şartlarına yönelik yaşanan koşullara bağlı yapılan çalışmaların olmadığı belirtilmiştir. Özellikle il genelindeki Kış aylarında hava kirliliği çok fazla görülmektedir. Bu duruma bilinçsizce yakılan kömürün neden olduğu, bu kapsamda il merkezinde doğal gaz kullanımının yaygınlaşmasının hava kirliliğinde düşüş gösterdiği, hava kalitesi ile ilgili denetim ve kontrollerin yapıldığına dair raporda yer verilmiştir (Ardahan İli Çevre Durum Raporu, 2019).

5. Göç ve Sağlık

Göç; insan hayatında fiziksel, sosyal ve kültürel etkilere bağlı olarak sağlık üzerinde önemli sorunlara neden olmakta ve halk sağlığı kapsamında değerlendirmeye alınmaktadır. Halk sağlığını dar ve geniş anlamda tanımlayacak olursak dar açıklama "geleneksel" halk sağlığı etkinlikleri (örneğin temizlik, temiz su ve aşılama, vb.) yoluyla hastalığın önlenmesine yönelik odaklanma eğilimindedir. Daha geniş kapsamlı açıklamalar sosyo-ekonomik ve politik faktörler gibi sağlığı etkileyen (genellikle sağlığı içerecek olan refah) diğer nedensel faktörleri içermektedir. Bu son görüş üzerine halk sağlığı, bir toplumdaki veya popülasyondaki göreceli dezavantajın belirleyicileri üzerinde odaklanmaktadır. Halk sağlığının en etkili tanımlarının çoğu olarak bu türden açıklamalar tercih edilmekle birlikte göç, her iki açıklama için de halk sağlığında önemli bir husus olarak sayılmasıdır (Wild, 2018).

Göç sürecinin dört aşamasını analitik bir temel olarak belirtecek olursak (1) ayrılma veya terk edilmeden önce, (2) transit veya yer değiştirme, (3) hedef topluluktaki göç veya yerleşim, (4) iade veya yeniden yerleştirme süreçlerini içermektedir (Erdal ve Oepen, 2018).

5.1. Göçün Aile, Bireyler Üzerine Etkisi

Göç her zaman belirsizlikle doludur: yeni toprakların vaadi ve daha iyi bir yaşam umudu yüzyıllarca insanları göç etmeye itmiştir. Ancak büyük aile yapısını ve sosyal ağlarına erişimini kaybetme, yabancı bir yerde yaşamak ve yeni bir kültürle uğraşmak, çoğu zaman geçmişin idealleşmesine ve kendi ülkesine geri dönmek için yoğun bir arzuya yol açmaktadır. Literatür, çok sayıda faktörün, göçmenlerin ülke, aile ve arkadaşlarının kaybedilmesi gibi şikâyetleri de dahil olmak üzere yeni çevrelerine adapte olmalarını etkilediğini göstermektedir. Yeni bir ülkeye yerleşmenin gerekli ihtiyaçlarını öğrenmek, konuşulan dil, yeni bir sosyal ağ oluşturmak, olası isteklerine hâkim olmak, yeni kültürün içeriğini öğrenmek, iş bulmak gibi faktörleri içermektedir (Roizblatt ve Pilowsky, 1996).

Göç her zaman belirsizlikle doludur. Yeni toprakların vaadi ve daha iyi bir yaşam umudu yüzyıllarca insanları göç etmeye itmiştir. Ancak büyük aile yapısını ve sosyal ağlarına erişimini kaybetme, yabancı bir yerde yaşamak ve yeni bir kültürle uğraşmak, çoğu zaman geçmişin idealleşmesine ve kendi ülkesine geri dönmek için yoğun bir arzuya yol açmaktadır. Literatür, çok sayıda faktörün, göçmenlerin ülke, aile ve arkadaşlarının kaybedilmesi gibi şikâyetleri de dahil olmak üzere yeni çevrelerine adapte olmalarını etkilediğini göstermektedir. Yeni bir ülkeye yerleşmenin gerekli ihtiyaçlarını öğrenmek, konuşulan dil, yeni bir sosyal ağ oluşturmak, olası isteklerine hâkim olmak, yeni kültürün içeriğini öğrenmek, iş bulmak gibi faktörleri içermektedir (Roizblatt ve Pilowsky, 1996). Göçmenlerin, daha önce yaşam alanı olan bölgede yoksulluk, sosyal adaletin olmaması, kötü yaşam koşulları, iş olanaklarının olmaması, savaş, bireyin kendine yönelik şiddet varlığının olması, sağlık hizmetlerine erişiminde yaşanan zorluklar, hastalık durumunun varlığı önemli risklerdir (Türk Tabipler Birliği, 2016).

Bireylerde göç sürecinden öncesi yaşanan sağlık sorunlarının varlığı ika- met ettikleri ülkenin toplum sağlığıyla ilgilidir. Zorunlu göç gerçekleştirilmesi durumunda geride bırakılan ülkelerde siyasal ve ekonomik istikrarsızlık mevcuttur, şiddet yaygındır. Bu aşamada gerçekleştirilen göç yolculuğu da çoğunlukla güvenli koşullarda gerçekleşmez. Yine sağlıklı doğrudan ilişkili problemlere neden olur. Göç yolculuğu sırasında yaşanan problemlere; araçtan düşme, içinde buldukları araca dışarıdan müdahale, kötü hava koşullarına maruz kalınma, deniz yolculuğu gerçekleştirilmesi durumunda boğulma görülmektedir. Göçmenler vardıkları ülkede sosyal haklarının olmaması, mevcut olan haklarını bilmeme ve kaçak göçmenler sağlık hizmetlerinden yararlanamazlar (Türk Tabipler Birliği, 2016).

5.2. Göç ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)

Göçmen ve mültecilerin sağlık ve esenliğine yönelik sağlık güvenliği sağlanması, eşitsizliklerin azaltılması, yoksulluk durumları ile ilgili Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılması esastır. Mülteci ve göçmen nüfusların ve bir bütün olarak nüfusun sağlığını korumak ve iyileştirmek için sektörler ve ortamlar arasında eylem gereklidir. Göçmenlerin ve mültecilerin sağlık sorunları ev sahibi nüfusun sorunlarına benzer olsa da yapılan istatistikler genellikle göçmenlerin ve mültecilerin daha kötü sağlık sonuçları açısından risk altında olabileceğini ve göçmen statüleri nedeniyle bazı hastalıkların daha yüksek prevalansına sahip olabileceğini göstermektedir. Göçmen sağlığı, toplumsal cinsiyet, zayıf yönetim, etnik köken ve yoksulluk gibi çeşitli sosyal belirleyiciler ve bununla bağlantılı sorunlar ile ekonomik, çevresel ve diğer sağlık belirleyicilerinden olumsuz etkilenebilir (World Health Organization, 2017).

Anne, yenidoğan ve çocuk ölümlerinin azaltılması: Göçmen kadınlar, ev sahibi nüfustaki kadınlardan genel olarak daha yüksek bebek ve anne sağlığı morbidite ile mortalitesine, daha kötü cinsel problemlere ve üreme sağlığı sorunlarına sahiplerdir. Göçmen ve mülteci kadınlar için sağlık hizmetinin korunmasını öngören bir dizi çerçeve mevcuttur. Ancak DSÖ, Avrupa bölgesinde anne sağlığı hizmetlerine erişim, uluslararası çerçevelerin destekleyeceği kadar evrensel değildir. Ulusal düzeyde Avrupa Birliği içinde hamile göçmenlerin bakıma erişim hakkından, üreme ve anne bakımına ilişkin yasal çerçevelerde sıklıkla bahsedilmesine rağmen pratikte birçok ülke “acil bakıma” erişimi kısıtlama eğilimindedir. Acil durumu açıkça tanımlamadan ülkeler içinde ve zaman içinde belirsizlik yaratmaktadır. Bununla birlikte hamile kadınların ulusal bir çerçeveye dahil edilmesi, onların uygun bakımını sağlamaz. Ayrıca ulusal yasalar genellikle göçmen alt grupları arasında ayırım yapar ve bu da evrenselliğin bir başka ihlalidir (Bradby, Humphris, Newall ve Phillimore, 2015). Yapılan bir araştırmada, Batı Avrupa ülkelerindeki göçmen kadınların, ev sahibi nüfustaki kadınlara kıyasla hamilelik sırasında veya sonrasında ölme riskinde iki kat artış olduğu saptanmıştır (Keygnaert, Ivanova, Guieu, Van Parys, Leye ve Roelens, 2016). DSÖ, Avrupa bölgesindeki göçmen kadınlar arasında gözlenen yüksek perinatal mortalite durumunu, anne sağlığı hizmetlerine erişimde eşitsizlik ve kısıtlayıcı durumun olduğuna işaret etmektedir (Bradby ve diğerleri, 2015; Keygnaert ve diğerleri, 2016).

Bulaşıcı hastalık salgınlarının sona erdirilmesi: Genel olarak göçmenler bulaşıcı hastalıkların bulaşması açısından ek bir tehdit oluşturmazlar. Göçmenlerin göç yolculuğu sırasında kötü yaşam koşullarına ve yorucu yolculuk-

lara maruz kalma potansiyelleri nedeniyle bulaşıcı hastalıkların önlenmesi ve kontrolü için öncelikli bir grupta yer alırlar. Bu durum göçmenleri yaşadıkları göçe bağlı, bulaşıcı hastalıklara yakalanma ve gelişmeye karşı daha savunmasız hâle getirir. 2014 yılında Avrupa Birliği'nde rapor edilen tüberküloz vakalarının %26,8'inin yabancı kökenli olduğu bildirilmiştir (World Health Organization, 2017; Rodier, Dara, Acosta ve Dadu, 2014).

Bulaşıcı olmayan hastalıklardan (BOH) ve ruh sağlığından kaynaklanan erken ölümlerin azaltılması: Göçmenlerin ve mültecilerin seyahat ettiği koşullar, BOH'ları olan kişilerin sağlığını akut olarak şiddetlendirebilir veya yaşamı tehdit eden bir bozulmaya neden olabilir. Yaşanılan göç süreci göçmen ve mültecilerin, psikososyal bozukluklara, üreme sağlığı sorunlarına, uyuturucu kullanımına, beslenme bozukluklarına, alkolizm ve şiddete maruz kalmaya, bulaşıcı olmayan hastalıklara karşı savunmasızlığını artırmaktadır (World Health Organization, 2017). Ayrıca kadınlar, yaşlılar ve travma geçirmiş olan göçmen bireyler arasında artan riskle birlikte daha yüksek zihinsel sıkıntı yaygınlığının olduğu gözlemlenmektedir. Yine başka bir risk, sosyal desteğin olmaması ve özellikle uzun süreli sığınma prosedürlerinde ve sınır dışı edilme riskinin mevcut olduğu durumlarda göç sonrasında artan stres durumudur (Priebe, Giacco ve El-Nagib, 2016).

Çevresel maruziyetlerden kaynaklanan ölümleri ve hastalıkları azaltın: Hijyen ve yetersiz su kaynakları göçmen ve mülteci sağlığı için temel endişeler arasındadır. Göçmen ve mültecilerdeki sağlık sonuçlarının daha iyi barınma, çevresel sağlık tehlikelerinin azaltılması, daha iyi ulaşım, istikrarlı yerleşim ve sosyal destek gibi diğer olanaklarla iyileştiği gösterilmiştir (Priebe ve diğerleri, 2016; Bradby ve diğerleri, 2015; Keygnaert ve diğerleri, 2016).

Evrensel sağlık sigortasına ulaşın: Statüden bağımsız olarak erişilebilir ve yeterli bakım, Avrupa bölgesine gelen göçmen ve mültecilerin sağlık ihtiyaçlarına yanıt vermenin temel ilkelerinden biridir ancak bu, üye devletlerde nadiren mevcuttur. Evrensel sağlık kapsamına ulaşmak yalnızca genel nüfus sağlığı için değil, aynı zamanda herkes için temel insan hakkının kabulü olarak da hayati önem taşımaktadır. Kızamık, kabakulak, kızamıkçık ve çocuk felci aşılara öncelik verilerek göçmen ve mültecilere gereksiz gecikmeler olmadan aşılarda yapılmalıdır (World Health Organization, 2017).

Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığı ve şiddeti ortadan kaldırın: Hamile kadınlar da dâhil olmak üzere kadınlar, tüm göçmenlerin ve mültecilerin yarısını oluşturmakla birlikte cinsiyete dayalı şiddet,

insan ticareti ve cinsel sömürü mağdurları durumundan dolayı savunmasız durumdadır (Keygnaert ve diğerleri, 2016). Bu açıdan göçmen bireylerin sağlık durumlarında cinsiyet farklılıkları da belirgindir. Kadınlar cinsel şiddete, istismara ve insan ticaretine daha fazla maruz kalırken (Priebe ve diğerleri, 2016; Bradby ve diğerleri, 2015; Keygnaert ve diğerleri, 2016) erkekler ise mesleki tehlikelere (Simon, Kiss, Łaszewska ve Mayer, 2015) maruz kalmaktadır.

İşçi haklarını koruyun ve herkes için güvenli ve emniyetli çalışma ortamlarını teşvik edin: Göçmenlerin, özellikle belgesiz göçmenlerin, güvensiz, geçici ve yasa dışı sözleşmelerle çalıştırılmaları, ayrımcılığa ve tehlikeli çalışma koşullarına maruz kalmaları daha olasıdır. Bu kişiler sosyal dışlanma, depresyon ve kardiyovasküler hastalıklara maruz kalabilir (Simon ve diğerleri, 2015). İşsizlik başlı başına ruhsal bozukluklar için bir risk faktörüdür (Priebe ve diğerleri, 2016). Göçmenler tarafından üstlenilen mesleklerde ve buna bağlı olarak mesleki tehlikelere maruz kalmada da cinsiyet farklılıkları gözlemlenmiştir. Kadınlar daha çok ev hizmetlerinde, erkekler ise inşaat hizmetlerinde çalışmaktadır (Simon ve diğerleri, 2015).

İnsanların göç ve hareketliliğini düzenli, güvenli bir şekilde olmasını kolaylaştırın: Göçle ilgili sağlık, sosyal ve ekonomik zorluklar çoğu küresel eşitsizliğin ürünüdür. Göç sürecinde bölgeler arası ve sınır ötesi halk sağlığı müdahalelerine ve programlarına ihtiyaç vardır. Sağlık hizmetlerine yetersiz erişim, ırkçılık ve yoksulluk gibi göçmenlerin ve mültecilerin farklı ihtiyaçlarını ele almak için gereken yaklaşımlara odaklanılmalıdır (World Health Organization, 2017).

Herkes için yasal kimliğin sağlanması: Bir bireyin yasal statüsü, sağlık hizmetlerine erişimi belirleyen önemli bir faktördür ve sağlığın sosyal belirleyicilerini etkiler (World Health Organization, 2017). Genel olarak sağlık altyapısının az gelişmiş olduğu veya mültecilerin ve diğer göçmen gruplarının yasal olarak tanınmadığı yerlerde, sağlık hizmetlerine erişim kaçınılmaz olarak zayıftır (Simon ve diğerleri, 2015; Bradby ve diğerleri, 2015).

Sonuç

Ardahan 1992 yılında il statüsünü almış ve bu bağlamda avantajları olan yerleşim yerine dönüşmüştür. Fakat bu kazanım durumu ilin sosyoekonomik yönden gelişmesine tam yansımamıştır. Bölgede yaşayan insanlar, ilin sınır bölgesinde yer alması, uygun iklim şartlarının olmaması, il genelinde sosyoekonomik sorunlar nedeniyle insanların daha iyi yaşama, iş bulma, eğitim, sağlık gibi nedenlere yönelik aile, çocuk durumlarını düşünerek başka illere

göç etmişlerdir (Birinci, 2018). 2020 yılında Ardahan ilinin nüfusu 96.161 (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021) olup yıllık nüfus oranı %1,19 oranında azalmıştır (Ardahan Nüfusu, 2021). Genellikle çalışabilen nüfusun büyük şehirlere yönelik göç ettiği görülmektedir (Ardahan İli Çevre Durum Raporu, 2019). İlin özellikle 2020 yılında göç değerlendirmesinde 25-44 yaş arası grubunda olduğu görülmektedir.

Türkiye’de Ardahan ili, göç durumunda ilin genel yapısı kapsamında dışarıya göç veren bir il çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bireylerin göç ettikleri bölgeye uyum sürecinin yaşanmasının dışında il genelinde nüfusun azalmasına bağlı olarak yapılması gereken kapsamlar çerçevesinde planlamalar, sağlık ve eğitim hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmalıdır. Bölgenin diğer bölgeler ile arasındaki ekonomik farklılıklarını azaltma, bölgede yaşanan gelir farklılıklarını düzeltme durumlarına ilişkin analizler değerlendirilmeli, gerekli düzenlemelere ilişkin bilimsel çalışmalar yapılmalıdır. İlin dışarıya göç veren bir yapısı olduğu gerçeğinden yola çıkarak göç olgusunu azaltmaya ilişkin stratejiler belirlenmelidir.

İnsanlar, daha iyi sürdürülebilir yaşam şartlarına sahip olmak, sağlık, eğitim, iş açısından daha iyi olanaklara ulaşabilmek için buldukları yerden başka yerleşim alanlarına göç ederler. Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi 2015-2030 yılları arasında BM’ye üye tüm devletler için 15 yıllık süreyi içeren başarılması gereken hedefleri konu alan küresel bir yol haritası sunmuştur. Göç ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) kapsamında anne, yenidoğan ve çocuk ölümlerinin azaltılması, bulaşıcı hastalık salgınlarının sona erdirilmesi, bulaşıcı olmayan hastalıklardan (BOH) ve ruh sağlığından kaynaklanan erken ölümlerin azaltılması, çevresel maruziyetlerden kaynaklanan ölümleri ve hastalıkların azaltılması, evrensel sağlık sigortasına ulaşılması, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın ve şiddetin ortadan kaldırılması, işçi haklarını koruyan ve herkes için güvenli, emniyetli çalışma ortamlarının teşvik edilmesi, insanların göç ve hareketliliğinin düzenli, güvenli bir şekilde olmasının kolaylaştırılması, herkes için yasal kimliğin sağlanması konuları yer almaktadır. Türkiye’de son yıllarda yaşanan göç durumuna yönelik Ardahan ili çerçevesinde göç verileri ve saha çalışmaları sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler yapılabilir:

-Ardahan illerinde ekonomik ve sosyal durumların düzeltilmesi göçü önleyecektir. Bu kapsamda işsizliğin giderilmesine yönelik kamu kuruluşları ve özel sektör “yatırımlar” açısından teşvik edilmeli, eğitim olanaklarına dair “fır-

sat eşitliği" sağlanmalı, sağlık hizmetlerine yönelik "kaliteli, adil ve eşit faydalanma" ilkesine uygun kazanımlar gerçekleştirilmelidir.

- Yapılan uygulamalı çalışmalarda bölgenin etnik yapısı göç sebebi olarak değerlendirilmeye alınmalıdır. İl genelinde etnik çatışma, huzur durumunun değerlendirilmesi kapsamında eğitsel ve dinî temsilcilerden yardım alınarak olumlu şekilde katkı oluşturacak politikalar üretilmelidir.

- Yaşanan göçe yönelik geri dönüşlerin olmasına ilişkin bölgesel kalkınmanın sağlanması, bu bağlamda çeşitli altyapı yatırımlarının ve konut çeşitliliğinin oluşturulması geriye göç için uygun ve süregelen ortamın sağlanması önemlidir.

- Bölgede olumsuz ve zorlu iklim koşulları, göçü önlemede olumlu katkı yapan bir unsura dönüştürülebilir. Örneğin kış sporuna ilişkin buz pateni, buz hokeyi, körling yapılabilmesi için tesisler kurulmalı ve eğitim olanakları tanınmalıdır.

- İl geneline göç nedenlerinden biri olan sağlık kapsamında özel hastane kuruluşlarının açılması teşvik edilmeli, sağlık alanında görülen eksikler giderilmelidir. Yine eğitim olanaklarına ilişkin dönem dönem değerlendirmeler yapılmalı, eğitim kalitesinin artırılmasına ilişkin düzenlemeler hayata geçirilmelidir.

- İl genelinde bireylerin sosyal aktivitelerinin desteklenmesine olanak oluşturacak sinema, tiyatro gibi seçenekler çoğaltılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adeseye, A. (2020). Migrant Remittance and Household Expenditure Pattern in Nigeria. *Open Journal of Political Science*, 11(1), 73-98.
- Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS). (2020) Erişim Adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>. Erişim Tarihi: 09.09.2021.
- Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları (ADNKS) (2021, 04 Şubat). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 37210. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>.
- Ardahan (İl). (2021) Erişim Ardesi: <https://www.gezilecekyerler.biz/ardahan-nerede-hangi-bolgede/>. Erişim tarihi: 25.10.2021.
- Ardahan İli 2019 Yılı Çevre Durum Raporu. Erişim Adresi: Chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgicdefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwebdosya.csb.gov.tr%2Fdb%2Fced%2Ficerikler%2Fardahan_2019_cevre_durum_raporu-20200804145847.pdf&clen=10469733&chunk=true. Erişim Tarihi: 07.09.2021.
- Ardahan Nüfusu. (2021, 27 Kasım). Erişim adresi: <https://www.nufusu.com/il/ardahan-nufusu>
- Arslan, N. O. (2007). Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(35), 341-359.
- Birinci, S. (2018). Ardahan İlinde İç Göç Hareketinin Yaş ve Cinsiyet Yapısının Analizi (1995-2016). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 457-473.
- Bradby, H., Humphris, R., Newall, D., & Phillimore, J. (2015). Public Health Aspects of Migrant Health: A Review of the Evidence on Health Status for Refugees and Asylum Seekers in the European Region. Erişim adresi: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:883004/FULLTEXT01.pdf>.
- Bülbül, S., & Kose, A. (2010). Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 75-94.
- Cabieses, B., Gálvez, P., & Ajraz, N. (2018). Migración Internacional y Salud: El Aporte de las Teorías Sociales Migratorias a las Decisiones en Salud Pública. *Revista Peruana de Medicina Experimental y Salud Pública*, 35, 285-291.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2011(24), 129-142.
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Erdal, M. B., & Oeppen, C. (2018). Forced to Leave? The Discursive and Analytical Significance of Describing Migration as Forced and Voluntary. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 981-998.
- International Organization for Migration (IOM). (2019) Erişim Adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. *Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi, İstanbul*.
- Karabulut K. ve Polat D. (2007). Türkiye'de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması, Çukurova Üniversitesi 5. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Erişim Adresi: <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bi18.htm>. Erişim Tarihi: 09.09.2021.

- Keygnaert, I., Ivanova, O., Guieu, A., Van Parys, A. S., Leye, E., & Roelens, K. (2016). *What is the Evidence on the Reduction of Inequalities in Accessibility and Quality of Maternal Health Care Delivery for Migrants? A Review of the Existing Evidence in the WHO European Region*. World Health Organization. Regional Office for Europe, 52. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/326306/9789289051576-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Kızılkaya, Y. M. (2014). Türkiye’de İç Göçün Sosyo Ekonomik Nedenleri: Ardahan İli Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Mitchell, T., Weinberg, M., Posey, D. L., & Cetron, M. (2019). Immigrant and Refugee Health: A Centers for Disease Control and Prevention Perspective on Protecting the Health and Health Security of Individuals and Communities During Planned Migrations. *Pediatric clinics of North America*, 66(3), 549.
- Oral, O. İ. (2010). Ardahan İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 102-104.
- Özbayrak, S. (2018). Artvin Halkının Göç Etme Eğilimleri Üzerine Alan Araştırması, Bursa Örneği. Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Yönetim Bilimleri Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon.
- Priebe, S., Giacco, D., & El-Nagib, R. (2016). *Public Health Aspects of Mental Health among Migrants and Refugees: A Review of the Evidence on Mental Health Care for Refugees, Asylum Seekers and Irregular Migrants in the WHO European Region*. World Health Organization. Regional Office for Europe. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/326308/9789289051651-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Rodier, G., Dara, M., Acosta, C. D., & Dadu, A. (2014). Epidemiology of Tuberculosis (TB) among Migrants in the WHO European Region. *World Health*, 1.
- Roizblatt, A., & Pilowsky, D. (1996). Forced Migration and Resettlement: Its Impact on Families and Individuals. *Contemporary Family Therapy*, 18(4), 513-521.
- Simon, J., Kiss, N., Łaszewska, A., & Mayer, S. (2015). Public Health Aspects of Migrant Health: A Review of the Evidence on Health Status for Labour Migrants in the European Region.
- Taşğın, G., Kadioğlu, S., Gezenoğlu, C. K., Kadioğlu, B. (2016). Kırsal Göçü Etkileyen Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği. XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. ss:1257-64.
- TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Ankara: T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayını; (2019). Erişim Tarihi:16.07.2021. Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
- The UN Refugee Agency (UNHCR) Figures at a Glance. (2020) Erişim adresi: <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>.
- The UN Refugee Agency (UNHCR) Master Glossary of Terms. (2021) Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/master-glossary.html>.
- Thet, K. K. (2012). Pull and Push Factors of Migration: A Case Study in the Urban Area of Monywa Township. Erişim adresi: <https://www.worldofstatistics.org/files/2014/03/Pull-and-Push-Factors-of-Migration-Thet.pdf>.
- Thet, K. K. (2014). Pull and Push Factors of Migration: A Case Study in the Urban Area of Monywa Township, Myanmar. *News from the World of Statistics*, 1(24), 1-14.

- Tutar, H., & Özyakışır, D. (2013). Tra2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (47), 31-58.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK). (2021). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türk Tabipler Birliği (TTB). (2016). Savaş, Göç ve Sağlık. Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu Göç ve Uyum Raporu. (2018). Erişim Adresi: https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2018/04/resources_goc_ve_uyum_raporu.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>. Erişim Tarihi: 09.09.2021.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, Cenevre: IOM, Yayın No: 18.
- Van der Gaag, N., Van Wissen, L., Rees, P., Stillwell, J., & Kupiszewski, M. (2003). *Study of Past and Future Interregional Migration Trends and Patterns within European Union Countries: In Search of a Generally Applicable Explanatory Model*. Eurostat.
- Wild, V., & Dawson, A. (2018). Migration: A Core Public Health Ethics Issue. *Public health*, 158, 66-70.
- World Health Organization (WHO). (2017) Regional Office for Europe. Fact Sheets on Sustainable Development Goals: Health Targets. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe. Erişim adresi: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-policy/sustainable-development-goals/publications/2017/fact-sheets-on-sustainable-development-goals-health-targets>. Erişim tarihi: 02.09.2021.
- Zanabazar, A., Kho, N. S., & Jigjiddorj, S. (2021). The Push and Pull Factors Affecting the Migration of Mongolians to the Republic of South Korea. In *SHS Web of Conferences* SHS Web of Conferences 90(01023), 1-9. Doi: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219001023>

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -3-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Bilimsel çalışmalar, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak herhangi bir konu, mesele veya sorunun incelenmesi ve araştırılması ile elde edilen analitik ve sistematik bilgilerdir. Burada temel amaç, bir meramın bir başkasına aktarılması, duyurulması; onun veya onların dikkatinin çekilmesidir. Bu perspektiften bakıldığında yenisini üretmek üzere öncekinden faydalanan bilim adamlarının gayretleri dışında, mevzuyu politika ve uygulamaya dönüştürecek kesimlerin bilimsel yayınlara kulak kesilmediği, itibar göstermediği toplumlarda, bilimsel çalışmalar bir bütün olarak amaçlarına hizmet edememiştir, demektir. Bu bağlamda yerel yöneticilerinden siyasetçilere, vatandaşlardan girişimcilere kadar her kesim, bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu raporlardan, sonuçlardan, tespitlerden ve önerilerden ziyadesiyle faydalanmalıdır. Bir kültür ve anlayış olarak bu yaklaşımın içselleştirilmediği toplumlarda, ilerlemeci ve gelişmeci bir perspektif yakalanamaz.

Ardahan Değerlemeleri adlı projenin meramı ülkemizin cevher noktalarından biri olan Ardahan ili; hedeflerinden biri ise ortaya konulan bilimsel çalışmaların, ilin politika yapıcıları, karar alıcıları ve uygulayıcıları tarafından dikkate alınarak yörenin geleceğini şekillendirecek kaynaklardan biri olarak değer görmesidir. Bu bağlamda kitap projesinin temel misyonu; Ardahan ilinin sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmenin yanı sıra ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değer, varlık ve potansiyeliyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel külliyat oluşturabilmektedir. Bu bağlamda her sene aynı titizlik ve hassasiyetle hazırlanan *Ardahan Değerlemeleri*, bu sene 3. sayısına ulaştı. Bu sayıda ülkemizin değişik üniversitelerinden 35 farklı yazarın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 özgün çalışması yer aldı. Ayrıca kitaba, yine ülkemizin değişik üniversitelerinden 49 farklı akademisyen hakemlik yaparak katkıda bulundu.

AKADEMİK YAYINCILIK

www.nobelyayin.com

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -3-

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -3-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ

-3-

Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Ardahan Belediyesinin katkılarıyla basılmıştır.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ - 3 DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Yayın No. 3860
Beşeri Bilimler No. 371
ISBN: 978-625-417-315-8
E-ISBN 978-625-417-316-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2021

© Copyright 2021, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO. 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayımladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfer@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Emre Gürbüz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt: Sarıyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd Sertifika No. 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No. 31 Ostim / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

Ardahan Değerlemeleri -3- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / Editör: İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXXVI + 548 s. 16x23,5 cm Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-417-315-8

E-ISBN 978-625-417-316-5

1. Ekonomi 2. Kültür 3. Mühendislik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mah. 2465 Sok. Oto Sanayi Sitesi No. 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

BÖLÜM YAZARLARI

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

KISIM 1
A- ARDAHAN'IN SOSYOEKONOMİSİ

BÖLÜM 1 ARDAHAN İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPI VE DURUM ANALİZİ
İkincil Veriler Üzerinden Analitik-Sosyolojik Bir Analiz

Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ
Ardahan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5828-6887

Arş. Gör. Dr. Mustafa Caner TİMUR
Ardahan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-3259-8495

BÖLÜM 2 ARDAHAN İLİNDE GÖÇ VE SAĞLIK
Öğr. Gör. Mine CENGİZ
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000 0002 2060 3464

Dr. Öğr. Üyesi, Burcu DEMİR GÖKMEN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID ID: 0000 0003 2058 8924

BÖLÜM 3 ARDAHAN İLİ BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE KAYIT DIŞI İSTİHDAM ENĐİŐE DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK
Ardahan Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-4324-0912

Dr. Öğr. Üyesi Nilcan MERT
Ardahan Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-4065-4768

Dr. Öğr. Üyesi İ. Orkun ORAL
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-1949-6355

BÖLÜM 4 ARDAHAN'IN EKOGİRİŞİMCİLİK POTANSİYELİ

Prof. Dr. Yavuz DEMİREL
Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-0003-3478-6307

BÖLÜM 5 ARDAHAN İLİ İÇİN ÖZEL OKUL TALEP VE BEKLENTİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR PAZAR ARAŞTIRMASI

Dr. Öğr. Üyesi Şafak ALTAY
Ardahan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7035-0362

KISIM 2

ARDAHAN'IN TARİH, EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜ

BÖLÜM 1 ORTA ÇAĞ'DA ARDAHAN
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Beyza ERCAN
Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0003-0464-2716

BÖLÜM 2 THE TIMES GAZETESİNE GÖRE ARDAHAN (1914-1927)
Doç. Dr. Ufuk ERDEM
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7654-0896

BÖLÜM 3 DIŐIŐLARI BAKANLIĞI ARŞİVİ (TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ) KAYITLARINA GÖRE SOVYETLERİN TÜRKİYE'DEN ARDAHAN, KARS VE ÇEVRESİNE YÖNELİK TOPRAK TALEPLERİ (1945-1946)

Doç. Dr. Ufuk ERDEM
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Orcid ID: 0000-ORCID ID: 0001-7654-0896

BÖLÜM 4 YAKACAKTAN ORMANA, HAYVANCILIKTAN YAYLAYA: 1940'LI YILLARDA
ARDAHAN'DA DEVLET'E BAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar SOYSÜREN
Ardahan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-2384-739X

BÖLÜM 5 ÂŞIK ŞENLİK VE ŞİİRLERİNDE DEĞERLER

Öğr. Gör. Fırat YARDİMCİEL
Ardahan Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO,
Çocuk Gelişimi ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Çocuk Gelişimi Programı
ORCID ID: 0000-0001-6163-1349

KISIM 3 **ARDAHAN'DA TARIM VE HAYVANCILIK**

BÖLÜM 1 ARDAHAN İLİNDE ORGANİK VE KONVANSİYONEL TARIM İLE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

Doç. Dr. Sümer HAŞİMOĞLU
Emekli Öğretim Üyesi, Schwerin, Almanya.
ORCID ID: 0000-0002-9661-6381

Doç. Dr. M. Murat CENGİZ
Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim
Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-9844-4229

Doç. Dr. Abdulkerim DİLER
Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim
Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 2 ARDAHAN İLİNDEKİ KAZ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DURUMU

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÜRÜŞAN
Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-4676-3049

Doç. Dr. Arzu KAVAZ YÜKSEL
Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksekokulu, Gıda İşleme Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-8292-9259

- BÖLÜM 3** ARDAHAN BALININ FİZİKSEL VE KİMYASAL ÖZELLİKLERİ
Prof. Dr. Okan EŞTÜRK
Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5394-2515
- Sinan AYDIN
Kafkas Arısı Üretim Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü, Ardahan
ORCID ID: 0000-0002-7234-5804
- BÖLÜM 4** 2010-2021 YILLARI ARASINDA ARDAHAN YÖRESİNDEKİ RUMİNANTLARDA GÖRÜLEN ÖNEMLİ BAKTERİYEL VE VİRAL HASTALIKLAR
Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin AYVAZOĞLU
Ardahan Üniversitesi, Nihat Delibalta Göle Meslek Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0003-2064-0657
- BÖLÜM 5** ARDAHAN İLİNDE KOYUN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE KOYUNLARIN BAZI ÖNEMLİ HASTALIKLARI
Dr. Öğr. Üyesi Ertan DOĞAN
Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-0751-0559

KISIM 4

ARDAHAN'IN COĞRAFYA VE TURİZMİ

- BÖLÜM 1** ARDAHAN İLİNDE APİ TURİZMİN KIRSAL TURİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ANALİZ
Dr. Öğr. Üyesi Kuttusi ZORLU
Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bölgesel Coğrafya Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0001-8924-6549.
- Dr. Öğr. Üyesi Selim ERASLAN
Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Türkiye Coğrafyası Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0002-7574-6961.
- Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEDE
Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya Ana Bilim Dalı,
ORCID ID: 0000-0003-4523-1390.
- BÖLÜM 2** ARDAHAN'IN KLİMATİK ÖZELLİKLERİNİN SEKTÖREL İKLİM İNDİSLERİ VE GELECEK YILLARA YÖNELİK PROJEKSİYONLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Dilek AYKIR
Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-2748-4055

Dr. Serhat ŞENSOY
Meteoroloji Genel Müdürlüğü
ORCID ID: 0000-0002-6150-6035

Arş. Gör. Dr. Şakir FURAL
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-1603-2424

BÖLÜM 3

ARDAHAN İLİ İHTİYOFANASI
Biyolog Burak SEÇER
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-8763-131X

Doç. Dr. Sevil SUNGUR,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0003-4018-6375

Prof. Dr. Erdoğan ÇİÇEK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5334-5737

BÖLÜM 4

ARDAHAN'IN İÇME SUYU KALİTESİ
Doç. Dr. Hürriyet ÇİMEN
Ardahan Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları
Bölümü
ORCID ID:0000-0001-6107-2444

KISIM 5

ARDAHAN'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ

BÖLÜM 1

ARDAHAN'DA KÜÇÜK ÖLÇEKLİ HİDRO/PV HİBRİT ENERJİ YATIRIMI İÇİN FİZİBİLİTE
ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin ÇOBAN
Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-5284-0568

BÖLÜM 2

ARDAHAN'DAKİ ELEKTRİKLİ ARAÇLARIN ENERJİ SARFIYATINI ÇILDIR RÜZGÂR
ENERJİSİ İLE KARŞILAMA POTANSİYELİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin ÇOBAN
Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
0000-0002-5284-0568

Öğr. Gör. Kadir AYDIN
Ardahan Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
ORCID: 0000-0002-9749-7310

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Abuzer ACAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Prof. Dr. Erdoğan UZLU	Balıkesir Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Prof. Dr. Erol TURAN	Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Prof. Dr. Gülsün AKDEMİR EVRENDİREK	Ardahan Üniversitesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
Prof. Dr. İsa CÜREBAL	Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Prof. Dr. Mehmet BAYRAK	Sakarya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
Prof. Dr. Mutlu YILMAZ	Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Prof. Dr. Nuri YAVUZ	Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Prof. Dr. Pınar DEMİR	Kafkas Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Prof. Dr. Recep AYDIN	Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi
Prof. Dr. Tofig MEMMEDL	Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
Prof. Dr. Tülay METİN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi
Prof. Dr. Yahya Kemal AVŞAR	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Doç. Dr. Beyza USTAĞLU	Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK	Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
Doç. Dr. Ekrem MUTLU	Kastamonu Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi
Doç. Dr. Emre YAVUZER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
Doç. Dr. Ersoy ZENGİN	Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Evren KÜÇÜK	Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doç. Dr. Fatih ONGÜL	Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik

Doç. Dr. Filiz ASLAN ÇETİN	Mühendisliği Bölümü Kafkas Üniversitesi, Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Firdes TEMİZGÜNEY	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Gamze YILMAZ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Doç. Dr. Hacer YELDAN	Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Temel Bilimleri
Doç. Dr. Hüseyin MERTOL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Kadir ÖNK	Kafkas Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
Doç. Dr. Kerem ÖZBEY	Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Levent KÜÇÜK	Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Musa ULUDAĞ	Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Mustafa ÖZ	Aksaray Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Doç. Dr. Selahattin ÇAVUŞ	Aksaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
Doç. Dr. Ömer YILAR	Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
Doç. Dr. Serkan KÜKRER	Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Tayfun YILDIZ	Ardahan Üniversitesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Ufuk ERDEM	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Ünzile KURT	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Yaşar ERDOĞAN	Bayburt Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık
Doç. Dr. Yusuf ARSLAN	Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Zafer AYKANAT	Ardahan Üniversitesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Zehra DOĞAN ÇALIŞKAN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi – Galip YILMAZ	Bayburt Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin AYVAZOĞLU	Ardahan Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Ertan DOĞAN	Ardahan Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOSA	Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Meryem FIRAT	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman ARASLI	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal Ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim Ve Tasarımı Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Onur AKÇAKAYA	Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba AYDIN HALİSOĞLU	Tarsus Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

SUNUŞ

Küreselleşme; birey, toplum ve devletlerin ekonomik, kültürel ve politik açıdan her zamankinden daha fazla birbirleriyle etkileşim içine girdikleri dönemi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Küreselleşen dünyada, ulaşım imkânlarının gelişmesi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle tüm yeryüzünde baş döndürücü bir hızla değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Üniversiteler hem bu süreci şekillendiren bir özne hem de bu süreçten etkilenen bir nesne olmaları bakımından ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Nitekim günümüzde üniversiteler insandan mekâna, mekândan çevreye, evrenselden yerele her konuda ideal olanı gözeten, normatif olana meyleden, sorunları tespit eden ve bunlara analitik çözümler geliştiren stratejik kurumlar olmak durumundadır.

Ülkemiz, yükseköğretim alanında son on beş yılda kayda değer dinamik bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede kuruluşundan bu yana henüz on üç yıl geçmiş olmasına rağmen Ardahan Üniversitesi, fiziki ve akademik gelişiminde büyük hamleler yapmıştır. Geline nokta, ülkemizin en güzide kampüs üniversitelerinden biri olarak öğrencilerimizin içinde huzur bulduğu bir mekân oluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Üniversitemiz; aidiyet duygusu yüksek, çalışkan, genç ve dinamik kadrosuyla bölgenin değerleri ve potansiyellerini gözeterek ürettiği nitelikli ve verimli bilgiyi bölgenin, ülkemizin ve tüm insanlığın hizmetine sunmaktadır. Bununla birlikte üniversitemiz, sadece hacimsel büyümeyi gözetmemekte, beraberinde özgül ağırlığın tesisi, organizasyon yapısının güçlendirilmesi, özgün olanın ekonomik kaynağa, sosyal ve kültürel değere dönüştürülmesi için stratejik ve sürdürülebilir politikalar ortaya koymaktadır.

Bu anlamda üniversitemiz bilimsellik, nesnellik, evrensellik, yenilikçilik, öğrenci odaklılık, paylaşımcılık, çalışkanlık, doğruluk, dürüstlük, şeffaflık, hesap verebilirlik, adil ve katılımcı yönetim; millî, manevi ve ahlaki değerlere saygı; doğa, çevre ve kültürel mirasa duyarlılık; kalite, inovasyon, paydaşlarla

iletifim gibi değerler ıfığında kurumsallaşmaya büyük önem vermektedir. Kurumların diğerlerinden ayırt edilebilmesine olanak tanıyan, benzeşme riskini ortadan kaldıran en önemli özelliklerden biri olan kurumsallaşma, zen gösterdiğimiz en kıymetli tamamlayıcı unsurlardan biridir. Keza bugünden yarına alınan her türlü karar ve yapılan uygulamada kurumsallaşmanın gerekleri gözetilerek hareket edilmektedir. Bu çerçevede niversitemiz; ilimizin, bölge-
mizin, ülkemizin ve bütün insanlığın gereklerini gözetererek bilgi üretmekte ve ürettiği bilgiyi faydaya dönüştürmek üzere şaba göstermektedir.

Son dönemlerde özellikle akademik alanda büyük bir ivme kazanan niversitemiz; ilin ihtiyaçlarını da gözetererek iş birlikleri geliştirmekte, projeler üretmekte ve etkinlikler düzenlemektedir. Nitekim bu şabaların somut bir çıktısı olarak ODTÜ bünyesinde kurulan URAP verilerine göre 2020 yılında devlet ve vakıf niversiteleri arasında 12 sıra birden yükselerek 125. sıraya yerleşen Ardahan niversitesi, 2021 yılında 19 sıra daha yükselerek 106. sıradaya yer almıştır. Bununla birlikte ilimizde AFAD, İşKUR, SERKA, DAP'ın yanı sıra başka kamu kurum ve kuruluşlarıyla da iş birliğine dayalı projeler hayata geçirilmiştir. Örneğin Ardahan İl Millî Eğitim Müdürlüğü ile "Lisansüstü Eğitim Programı İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokolle birlikte 2020-2021 bahar döneminden başlamak üzere Ardahan İl Millî Eğitim Müdürlüğü yönetici ve öğretmenleri başta olmak üzere bütün personelinin lisansüstü eğitim almalarının yolu açılmıştır.

Üniversite olarak ilimizin kıymetlerini ekonomik değere ve somut çıktıya dönüştürmek için önemli projeler yapmaktayız. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından desteklenen yürütücülüğünü Ticaret ve Sanayi Odasının yaptığı ve niversitemizin de paydaşlarından biri olduğu "Kura'nın Bereketi: Ardahan'ın Yerel Peynirleri Kadınların Elinde Yeniden Hayat Buluyor" başlıklı proje son dönemlerde hayata geçirdiğimiz bu önemli projelerden biridir. Ardahan ilinde çok farklı türde yöreye özgü peynirler olmasına rağmen bunların birçoğu unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Proje kapsamında unutulmaya yüz tutan peynirlerin Ardahan'da işsizlik sorunu yaşayan kadınlarımızın ellerinde yeniden hayat bulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede teorik ve uygulamalı olarak peynir yapımından hijyen sanitasyonuna, girişimcilik eğitimlerinden peynir işletmelerinin ihtiyacı olan usta eğitimlerine kadar farklı konularda eğitimlerin verileceği Peynir Atölyesi'nin kurulması ve sürdürebilir bir şekilde bu faaliyetlerin yapılması hedeflenmektedir.

Üniversitemizin kampüs donatılarının bir yenisini olarak şehit mer Halisdemir Spor Kompleksi ve Derya Samancı Yaşam Merkezi yakın zamanda faaliyete geçirilmiştir. Bu yapı ile birlikte ğlencilerimiz bowling ve sinema salonu,

kafeler, alışveriş merkezlerinin içinde yer aldığı modern ve zengin içerikli bir sosyal tesise kavuşmuştur. Ayrıca SERKA ile iş birliği içerisinde şehir merkezindeki kampüs alanında Planetaryum (Gezegen Evi) yapılmıştır. Böylelikle il genelindeki bütün çocuklarımız, eğlenceli bir şekilde evrenin gizemleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Çocuklarımızın bilime olan meraklarını, bilgiye olan saygılarını daha fazla arttıracığına inandığımız bu imkânla serhat şehri olan Ardahan'daki çocuklarımıza zamanın ruhuna uygun bir imkân tanınmış olmaktadır. Bununla birlikte ARÜSEM merkezimizde çocuklar, kadınlar, gençler başta olmak üzere tüm halkımıza yönelik mesleki ve sosyal kurslar açılmaktadır. Çocuklar için piyano, keman, tambur, solfej (şan) ve resim, robotik kodlama eğitimi kurslarının yanı sıra yetişkinler için çello, gitar, bağlama, seramik, çini boyama, ALES hazırlık, STEM atölyesi kursları ve Rusça dil kursu devam etmektedir. Bunun yanı sıra üniversitemizde birçok sempozyum, çalıştay ve etkinlik, artık geleneksel hâle gelmiştir. Mesela "Kafkaslardan Anadolu'ya Şiir Şair Aşık Günleri I-II-III", "Zaman ve Mekân: Ardahan" sergimiz bunlardan sadece bazılarıdır.

Üniversite-şehir bütünleşmesi açısından önemli bir proje olan ve editörlüğünü üniversitemiz öğretim üyesi Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ'ın yaptığı *Ardahan Değerlemeleri* kitap serisi; 1 ve 2. sayılarından sonra şimdi de 3. sayısını yayımlamıştır. Her sene ilimizin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve ekolojik yapısıyla ilgili özgün çalışmalara yer veren kitap, ilin başlıca sorunlarının tespit edilmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin üretilmesi bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin değişik üniversitelerinden 35 yazarın 21 makalesinin yer aldığı bu kitabın ilimize, ülkemize ve alanyazına fayda sağlamasını temenni ediyor, keyifli okumalar diliyorum...

Prof. Dr. Mehmet BİBER
Ardahan Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Yerel yönetimler; belirli bir coğrafi alanda, sorumlu oldukları mücavir sınırlar içerisinde yaşayan vatandaşların mahalli ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamakla görevli, idari/mali özerkliği olan ve belli hukuk kuralları içinde hareket eden tüzel, anayasal kuruluşlardır. Sorumlu olduğu sınırlar içindeki halkın her türlü ihtiyaçlarını, sorunlarını ve taleplerini kendine vazife edinen yerel yönetimlerin, hizmet temelinde hızlı, etkin ve sorumlu davranmaları gerekir. Ayrıca yerel yönetimlerin, faaliyet gösterdikleri ilin ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel potansiyellerini ve kaynaklarını değerlendirerek il ve ülke için katma değere dönüştürme ve genel refahı artırma gibi sorumlulukları da vardır.

İlimiz, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan; kendine has kadim tarihî, turistik ve coğrafi güzellikleri ile kültürel değerleri bulunan, büyükbaş/küçükbaş hayvan ve kaz yetiştiriciliği ile süt, kaşar ve bal üreticiliği gibi nevi şahsına münhasır ekonomik kaynakları olan bir serhat şehridir. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya hinterlandının çeperini teşkil eden ilimizin, Asya coğrafyasının artan siyasi ve ekonomik kıymetine istinaden jeostratejik ve jeoekonomik önemi her geçen gün artmaktadır. Ayrıca ilimiz; milli ve ahlaki değerleri, insanının misafirperverliği ve kadirşinaslığı, üzerine konuşlandığı coğrafyanın armağanı olan hava, toprak ve su kalitesi ve iklimi gibi zengin ve kıymetli imkânlarıyla kısa ve orta vadede hak ettiği konuma gelecektir

Bu süreçte üniversitemiz, sahip olduğumuz en önemli kaynaklarımızdan biridir. Zira üniversiteler kentsel kalkınmayı ve gelişmeyi sağlayabilecek atılımları hızlandıran projeler yapan; işsizliği, bölgesel gelişmişlik farklarını asgariye indirebilecek, istihdamı artırabilecek projeler geliştiren; ilin özgün değerlerini kıymete dönüştürebilecek bilimsel çalışmalar yapan ve son kertede ülkesinin ve tüm insanlığın ilerlemesini sağlayabilecek yenilikçi ve vizyoner projeksiyonlar ortaya koyan temel aktörlerdir. Böylelikle üniversiteler, ülkemizin en kıymetli kaynağı olan gençlerimizin nitelikli insan gücüne dönüşme-

sinde buldukları şehirlerin gelişmesi, ilerlemesi, değişim ve dönüşümünde öncü bir role ve öneme sahiptir. Üniversite ve şehir bütünleşmesinden ortaya çıkabilecek sinerji, tüm bu faydaların yanı sıra başka türlü katma değerleri de üretme potansiyeli taşıması bakımından üzerinde hassasiyetle durduğumuz bir konudur.

Ülkemizin nüfusu neredeyse istikrarlı bir şekilde artarken ilimizde nüfus yıllara göre düşmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise göçtür. Üniversitemiz; ilimizde kişi başına düşen millî gelirin artırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının asgariye indirilmesi, sosyal ve fiziksel altyapının tesisinde yenilikçi perspektifler geliştirilmesi yönünde fikirlerine önem verdiğimiz kurumların başında gelmektedir. Bunun yanı sıra ilimizdeki sorunların tespit edilmesi, bu sorunlara nitelikli, doğru, ekonomik ve hızlı çözüm önerilerinin geliştirilmesi bakımından her türlü katkısını ve önerisini beklediğimiz ve önemseydiğimiz en güçlü değerlerimizden biridir.

Üniversite-şehir bütünleşmesinin çok kıymetli bir örneği olan ve bu sene üçüncüsü yayımlanan *Ardahan Değerlemeleri* kitap serisi, ilimizdeki sorunların tespit edilmesi, bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirilmesi, yukarıda sözünü ettiğim ekonomik kaynakların ve kültürel değerlerin kıymete dönüştürülmesine yönelik bilimsel ve akademik yaklaşım geliştirmesi bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Editörlüğünü Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ hocamızın yaptığı kitap; ekonomiden sanata, edebiyattan yenilenebilir enerji kaynaklarına kadar ilimizin her türlü kaynak, imkân ve potansiyelini ele almakta ve değerlendirmektedir. Bu anlamda bizler de dâhil olmak üzere ilimize fayda sağlamak isteyen herkes için kaliteli, yenilikçi ve doğru tespitler içeren kitap için hocamızı kutluyoruz. İlin paydaşlarının ziyadesiyle faydalanacağını düşündüğümüz bu çalışmaya katkı sunan ülkemizin değişik üniversitelerinden bütün araştırmacılara, yazarlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Faruk Demir
Ardahan Belediye Başkanı

ÖN SÖZ

Ardahan Üniversitesi, Türkiye'nin en iyi kampüsü unvanına sahiptir. Aynı paralelde Ardahan'ın sosyokültürel, sosyoekonomik açıdan gelişiminde ve iktisadi kalkınmasında etkili hizmet vermektedir.

Ardahanlılar, çevreye duyarlı, kurumlara saygılı ve Üniversitesine sahip çıkan insanlardır.

Ardahan ili Türkiye'de nüfusuna oranla en fazla göç veren iller arasındadır. Bu göçün durması için Üniversiteden beklentilerimiz yüksektir. Ardahan'ın kalkınmasında kullanacağı potansiyel imkânlar da umut vericidir.

Ardahan'ın yerleşim olarak iki karakteristik özelliği var: Birincisi organik çevreye sahip olması, diğeri ise bir sınır ili olmasıdır. Her ikisi de ilin gelişmesi için değerlendirilmesi gereken fırsatlardır.

1. Dünyada organik tarım ve seracılık her geçen gün, önemi artan bir konudur. Günümüzde organik tarım ve seracılık, dünyada ekonomik getirisi yüksek ticari faaliyetler arasındadır. Organik et de aynı şekilde aranmaktadır. Kars ve Ardahan için Tarım Bakanlığı organik tarım üniteleri kurup organik tarımı desteklemeli ve halk organik tarıma teşvik etmelidir...

IFOAM (Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu) ve FIBL (Organik Tarım Araştırma Enstitüsü) araştırma sonuçlarına göre: *"Tamamlayıcı bazı faktörlerle birlikte organik tarım dünyayı doyurabilir. Hatta dünya nüfusunun beslenebilmesi için mevcut tarım arazilerinin yüzde 60'ında organik üretime geçilmesi yeterlidir."*

Organik tarım da aynen turizm gibi doğal imkânlar, iklim ve genç nüfusu itibarıyla Türkiye için potansiyel bir ekonomik imkândır. Hayvansal organik ürünler de bitkisel ürünler kadar önemli bir potansiyeldir.

Ardahan'da “**hayvansal organik ürünler organize sanayi bölgesi**” kurulabilir. Bu alana yakın bölgelerde, aynı zamanda besi organize sanayi bölgeleri de kurulabilir.

Besi bölgelerinde hayvan üretimi, hayvansal atıkların ortak değerlendirilmesi (biyogaz gibi) ortak yem bitkileri üretimi, ortak mera kullanımı, ortak süt sağma tesisleri kurulabilir.

Üretim ve pazarlama alanında ise süt ve süt ürünleri fabrikası kurulması, soğuk hava deposu, kalite kontrol amaçlı akredite laboratuvarı, organize süt-süt tozu ve peynir imalatı, ihracat ve iç pazarlama organik tarım alanında ikinci imkânı bal üretimidir. Ardahan'ın ekolojik koşulları organik bal üretimi için oldukça uygundur. Kafkas arısı verimlidir. Flora zengindir, sentetik kimyasalların kullanımını sınırlıdır.

Ardahan Üniversitesinin bu alanda bölgeye yararlı çalışmaları var ve bu çalışmalar devam etmektedir.

Tarım ve hayvancılıkta üretim ve pazarlama, kooperatif ortaklıklar şeklinde olursa sonuç alınacaktır. Ne var ki bizde kooperatifçilik kültürü gelişmemiştir. Söz gelimi organik bal üretiminde arıların pahalı beslenmesi yanında söz konusu kooperatifçiliğin zorlukları gibi handikaplar vardır. Ancak markalaşma gerçekleşirse kooperatifçiliğin fiyat avantajı, kredi kolaylığı, ortak pazarlama maliyetlerinin daha düşük olması gibi önemli avantajları bulunmaktadır. Bunun için de devletin el atması gerekiyor.

2. Geçmiş deneyimlerden serbest bölgeler, sınır ticareti ve sınır ticaret merkezlerinin iyi çalışmadığını biliyoruz. O zaman sınır ticaretini yeni bir yaklaşım içinde ele almamız gerekiyor: “**Sınır ticareti üretim ve ticaret serbest alanları**” kurmalıyız. Ardahan bunun için bir teşkil edebilir. Kurulacak bu alan prensip olarak aşağıdaki özelliklerde olabilir:

- Üretim ve toptan ve perakende satış yapılacak.
- Yerleşikler dışındaki satışlar için gümrüksüz alan olacak.
- Yalnızca yerli firmalar faaliyet gösterecek. (Yabancı firmaların serbest bölgelerde mahzurları görülmüştür.)
- Üretimde ara malı ve hammadde olarak yerli girdi kullanılacak. İçeriden sağlanan ara mal ve ham maddeden KDV alınmayacak.
- Bu alanları anonim şirket çalıştıracak. (Şirket, ticaret, sanayi ve ziraat odaları, esnaf ve sanatkar birlikleri, tarafından kurulacak.) Zararlı sayılan mallar dışında mal sınırlaması olmayacak.

Bu alanlara, serbest bölgelere tanınan mali ve idari teşviklerin uygun olanları sağlanabilir.

Çıldır Gölü uluslararası kano yarışları ve buz pateni yarışları için dünyadaki en elverişli dört gölden biridir. Kars- Ardahan ve Iğdır Kalkınma Vakfı olarak Çıldır Gölü'nü "Dünya Miras Listesi"ne dâhil etmek için UNESCO nezdinde çalışmalar yapmaktayız.

Ardahan Üniversitesi Vakfı, Rektör Prof. Dr. Mehmet BİBER başkanlığında üniversite odaklı hizmet yapan bir vakıftır. Bu vakfı desteklemek her Ardahanlının doğal görevidir.

Ardahan Değerlemeleri kitap serisi, bölge imkanlarının değerlendirilmesinde ve halkın bilinçlenmesinde etkili bir imkândır. Bu imkânı hazırlayan Rektör Prof. Dr. Mehmet BİBER'e ve Editör Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ'a teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Esfender KORKMAZ
Kars, Ardahan, Iğdır Vakfı
Kurucu Başkanı

EDİTÖRDEN

Bir misyon tasviri...

Bilimsel çalışmalar, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak herhangi bir konu, mesele veya sorunun incelenmesi ve araştırılması ile elde edilen analitik ve sistematik bilgilerdir. Burada temel amaç; bir meramın bir başkasına aktarılması, duyurulması, onun veya onların dikkatinin çekilmesidir. Bu perspektiften bakıldığında yenisini üretmek üzere öncekinden faydalanan bilim adamlarının gayretleri dışında mevzuyu politika ve uygulamaya dönüştürecek kesimlerin bilimsel yayınlara kulak kesilmediği, bilimsel yayınlara itibar göstermediği toplumlarda bilimsel çalışmalar bir bütün olarak amaçlarına hizmet edememiştir, demektir. Bu bağlamda yerel yöneticilerinden siyasetçilere, vatandaşan girişimcisine kadar her kesim, bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu raporlardan, sonuçlardan, tespitlerden ve önerilerden ziyadesiyle faydalanmalıdır. Bir kültür, bir varlık erdemi ve bir anlayış olarak bu yaklaşımın içselleştirilmediği toplumlarda ilerlemeci ve gelişmeci bir perspektif yakalanamaz.

...

doğruysa bu yargı

bu sonuç

bu çıkarsama¹

Ülkemizdeki bilimin içinde bulunduğu en önemli çıkmazlarından biri, bu demektir. Zira ülkemizde başta sosyal bilimler alanında olmak üzere bilimsel çalışmalar; kendi varsıllarımızdan, gerçeklerimizden ve örneklerimizden yola çıkılarak yapılmasına rağmen stratejik reel politikaları tam manasıyla etkile-

¹ İsmet Özel şiirinden birkaç mısra.

yememekte ve şekillendirememektedir. Sosyal ve siyasal politika, teknoloji, alt-yapı, inovasyon, girişimcilik, üretim ve pazarlama stratejileri gibi konulardaki mantık, ekseriyetle Batı toplumlarında yapıları yapmaya çalışmak üzerine konuşlandırılmıştır. Böylelikle ülkemizde milletimizin öz kaynaklarıyla yapılan bilimsel çalışmaların standardı ve kriteri; bir bilimsel çalışmanın yurt dışındaki bir dergide yayımlanıp yayımlanmadığı gibi görece başarı ölçütü olabilmektedir.

...

doğruysa bu yargı

bu sonuç

bu çıkarsama

gövdesi bu topraklarda olan büyük ve yetişmiş bir kitlenin, milletimizin öz kaynaklarıyla finanse ettiği kıymetli bilgileri, fikirleri ve emekleri, doğrudan başka toplumların kullanımına sunuluyor demektir. Elbette bilim evrenseldir ve bilimsel bilginin faydası indirgenemez. Burada ifade etmek istediğim şey; Zizek'in ifadesiyle konuya "yamuk bakabilmek", mevzuya bir nebze de bu perspektiften yaklaşabilmektedir. Bununla birlikte bütün dünyada gittikçe yerleşik olmaya başlayan böyle bir anlayışın, bilimin küresel eşitsizliğine hizmet ettiği de aşikârdır.

Bilimsel bilgiye sahip olma ve onun nimetlerinden faydalanma açısından bütün dünyada büyük ve kesif bir eşitsizlik söz konusudur. Daha da vahim olanı, oluşturulan sitemle kıt kanaat bilim üreten toplumların kaynakları bu zengin coğrafyaya akacak şekilde dizayn edilmiştir. Bu bağlamda ülkemizde üretilen ve millî bir kaynak olarak görülmesi gereken bilimsel çalışmaların, evvela öz yarara dönüşmesi yönünde yapısal politikaların hayata geçirilmesi faydalı olabilir. Ancak bu sürecin a priori hâli; üretilen bilimsel çalışmaların evrensel kriterlere ve standartlara uygun olduğu yayın politikası, yayın ilkeleri, değerler ve değerlendirme sisteminin koşullarının ulusal sınırlar içinde hazırlanmış olmasıdır.

Bu çerçevede *Ardahan Değerlemeleri* adlı projenin meramı, ülkemizin cevher noktalarından biri olan Ardahan ili; hedefi ise ortaya konulan bilimsel çalışmaların, ilin politika yapıcıları, karar alıcıları ve uygulayıcıları tarafından dikkate alınarak yörenin geleceğini şekillendirecek kaynaklardan biri olarak değer görmesidir. Bu bağlamda amacımız, evvela ve doğrudan ilimize ve ülkemize somut fayda sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak olup kitabın açık misyonları şunlardır:

- Ardahan ilinin, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmasına vesile teşkil edecek, öncül akademik, bilimsel çalışmaları yapmak ve projenin her ça-

lışmayla oluşturacağı bilgi havuzunu kullanıcısının faydalanabileceği bir platforma dönüştürme, Böylelikle üniversite-şehir iş birliğinin yanında ve ötesinde üniversite-politika koordinasyonu tesis edebilmek

- İle ve bölgeye odaklanmak suretiyle şehrin dinamiklerini sürekli ve istikrarlı bir şekilde canlı tutmak

- Düzenli olarak yapılan bilimsel çalışmalarla elde edilen sistematik ve analitik bilgileri, ille ilgili karar alıcı ve uygulayıcı konumunda olan aktörlerin dikkatine ve kullanımına sunmak

- İlin sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara ilişkin doğru, ekonomik ve sürdürülebilir çözüm önerileri ortaya koymak

- İlin ekonomik, ticari, sosyal, kültürel ve siyasi kaynaklarını, imkânlarını ve potansiyellerini gün yüzüne çıkarmak

- İlin yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile somut ve soyut değerlerini akademik ve bilimsel açıdan işlemek

- İlin farklı yönlerini çeşitli boyutlarıyla ele alıp irdeleyerek zayıf ve güçlü yönlerini ortaya koymak, böylelikle ilin nevi şahsına münhasır özelliklerini ortaya çıkarmak, belirginleştirmek ve diri tutmak

- İlle ilgili bilimsel bir envanter oluşturmak ve son kertede bu çalışmalarını bir külliyata dönüştürmek

- İlde üniversitemizin kuruluşundan itibaren bir hafıza oluşturmak ve sonrasında ille ilgili yapılacak her türlü çalışmaya karşılaştırma imkânı da sunabilecek kaynak oluşturmak

Bu duygu ve düşüncelerle her sene aynı titizlik ve hassasiyetle hazırlanan *Ardahan Değerlemeleri*, bu sene 3. sayısını yayımladı. Şunu ifade etmek isterim ki *Ardahan Değerlemeleri*'nin tüm sayılarında yer alan makalelerin tamamı kör hakemlik uygulamasına tabi tutuldu. Bu bağlamda kitaplarda yer alan makaleler, alanında uzman en az iki yazardan olumlu görüş alan çalışmalardır. Projede bir insicam sağlayabilmek adına her sayıda 21 bilimsel makale yayımlanmaktadır. Bu sayıda ülkemizin değişik üniversitelerinden 35 farklı yazarın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 özgün çalışması yer almıştır. Ayrıca kitaba, yine ülkemizin değişik üniversitelerinden 49 farklı akademisyen hakemlik yaparak katkıda bulunmuştur.

Öncelikle bu projeye değerli çalışmalarıyla destek veren yazarlarımıza, hakemlik yapmak suretiyle kıymetli katkılarını sunan hocalarımıza çok teşekkür ederiz. Bu sayı için yöremizin güzide değerlerinden biri olan, akademik kişiliği ile örnek aldığımız Prof. Dr. Esfender Korkmaz Hocam, ön söz yazma nezaketinde bulundu; kendisine teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ardahan ili söz konusu olduğunda her türlü desteği verebileceğini söyleyerek bu sayının baskısı için katkı sağlayan Başkan Faruk Demir Bey'e ve Sayın Başkan'ın şahsında Ardahan Belediyesine teşekkürlerimizi sunarız. Hassaten üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. Mehmet BİBER Hocamıza, teşekkürlerimizi arz ediyorum. Sayın Rektörümüz, meramı Ardahan olan proje ve çalışmalara özel bir değer verdiğini her koşulda vurgulayarak bizleri cesaretlendirdi, bilgi ve tecrübeyle yol gösterdi.

Daha önce ifade ettiğim üzere sizler bu sayıyı okurken bizler bir sonraki sayı için yollarda olacağız. Kitabın ilimize, ülkemize ve tüm insanlığa fayda getirmesini dilerim...

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI	III
SUNUŞ	XI
ÖNSÖZ	XIV
ÖNSÖZ	XVII
EDİTÖRDEN	XXI

KISIM 1 ARDAHAN'IN SOSYOEKONOMİSİ

BÖLÜM 1 ARDAHAN İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPISI VE DURUM ANALİZİ İkincil Veriler Üzerinden Analitik-Sosyolojik Bir Analiz

Giriş	3
1. Ardahan İlinin Gelişmişlik Göstergeleri ve Sorun Analizi	6
2. Çalışmanın Metodolojisi	12
3. Ardahan'ın (Ekonomik-Beşerî-Siyasi-Fiziki) Yapı ve Durum Analizi	14
3.1. İlin Ekonomik Durum ve Ticari Yapı Analizi	14
3.1.1. Ticaret ve Ekonomi	14
3.1.2. Gelir ve Servet	18
3.1.3. Hayvancılık ve Arıcılık	22
3.1.4. Turizm	26
3.2. İlin Beşerî Yapı ve Sosyal Durum Analizi	29
3.2.1. Nüfus	29
3.2.2. Çalışma Hayatı ve Beşerî Sermaye	32
3.2.3. Eğitim	34

3.2.4. Sağlık	38
3.2.5. Göç.....	41
3.3. İlin Siyasi Durum ve Kültürel Yapı Analizi	45
3.3.1. Sosyokültürel Yaşam	45
3.3.2. Güvenlik	48
3.3.3. Sivil Toplum.....	49
3.4. İlin Fiziki Durum ve Donatsal Yapı Analizi.....	52
3.4.1. Ulaşım ve Bütünleşik Ağ	52
3.4.2. Çevre ve Altyapı.....	55
3.4.3. Konut.....	60
Sonuç.....	62
Kaynakça	72

BÖLÜM 2

ARDAHAN İLİNDE GÖÇ VE SAĞLIK

Giriş	75
1. Göç Kavramı.....	77
2. Göç Nedenleri	79
3. Göç Türleri.....	81
4. Ardahan İli Göç Analizi	82
4.1. Ardahan ve Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin Aldığı ve Verdiği Göçler ile Net Göç Hızları..	85
4.2. Ardahan İlinin Yıllara Göre Aldığı ve Verdiği Göçler ile Net Göç Hızları	85
5. Göç ve Sağlık	88
5.1. Göçün Aile ve Bireyler Üzerinde Etkisi	89
5.2. Göç ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)	90
Sonuç.....	92
Kaynakça	95

BÖLÜM 3

ARDAHAN İLİ BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE KAYIT DIŞI İSTİHDAM ENĐİŐE DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI

Giriş	99
1. Kayıt Dışı İstihdam Kavramı.....	100
2. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri.....	101
3. Tarım Sektöründe Kayıt Dışı İstihdam	103

4. Materyal ve Metot	104
5. Bulgular ve Tartışma	104
Kaynakça	113

BÖLÜM 4
ARDAHAN'IN EKOİRİŞİMCİLİK
POTANSİYELİ

Giriş	115
1. Girişimci ve Girişimcilik Kavramları	116
1.1. Girişimciliğin Önemi	118
2. Ekogirişimcilik	119
2.1. Ekogirişimciliğin Özellikleri	122
2.2. Ekogirişimcilik Türleri.....	123
2.3. Ekogirişimciliğin İtici Güçleri	125
3. Ardahan'ın Ekogirişimcilik Alanları	126
3.1. Yayla Turizmi ve Ekogirişimcilik.....	127
3.2. Göl Turizmi ve Ekogirişimcilik	128
3.3. Kış/Dağ Sporları ve Ekogirişimcilik.....	128
3.4. Endemik Bitki Çeşitliliği ve Ekogirişimcilik	129
3.5. Festivaller, Şenlikler ve Ekogirişimcilik	130
3.6. Gastronomi Turizmi ve Ekogirişimcilik	131
3.7. Yaban Hayatı ve Ekogirişimcilik	132
3.8. Ardahan ve Posof Belediyesinin Bungalov Ev Projesi ve Ekogirişimcilik	133
3.9. Yöresel El Sanatları ve Ekogirişimcilik.....	133
3.10. Yöresel Meyve Sebze Türleri ve Ekogirişimcilik	134
3.11. Tarım ve Hayvancılık ve Ekogirişimcilik	135
3.12. Ekogirişimcilikte Ardahan Üniversitesinin Rolü	136
5. Ardahan'ın Ekogirişimcilik Potansiyeline İlişkin Fütz Analizi.....	137
Sonuç.....	138
Kaynakça	140

BÖLÜM 5
ARDAHAN İLİ İÇİN ÖZEL OKUL TALEP VE BEKLENTİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK
BİR PAZAR ARAŞTIRMASI

Giriş	143
1. Ardahan İlinin Genel Durumu ve Eğitim Öğretim Profili	144
2. Özel Okul Talep ve Beklentilerine Yönelik Bir Araştırma	145
2.1. Literatür	145
2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	148
2.3. Araştırma Yöntemi	148
2.4. Bulgular	149
2.4.1. Özel Okul Talebine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	149
2.4.2. Özel Okul Talebine İlişkin Alluvial Gösterimler	154
2.4.3. Özel Okuldan Beklentilerine Yönelik Gösterimler	159
3. Sonuç ve Değerlendirme	162
4. Öneriler	163
Kaynakça	165

KISIM 2
ARDAHAN'IN TARİH, EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜ

BÖLÜM 1
ORTA ÇAĞ'DA ARDAHAN

Giriş	169
1. 9. Yüzyıla Kadar Ardahan	172
2. 9-10. Yüzyıllarda Ardahan	177
3. 11. Yüzyılda Ardahan	179
4. 12. Yüzyılda Ardahan	183
5. 13.-14. Yüzyıllarda Ardahan	185
Sonuç	192
Kaynakça	194

BÖLÜM 2
THE TIMES GAZETESİNE GÖRE ARDAHAN
(1914-1927)

Giriş	197
1. Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1914-1918).....	198
2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1919-1927).....	207
Sonuç.....	212
Kaynakça	214
Ekler	216

BÖLÜM 3
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVİ (TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ) KAYITLARINA GÖRE
SOVYETLERİN TÜRKİYE'DEN ARDAHAN, KARS VE ÇEVRESİNE YÖNELİK TOPRAK
TALEPLERİ (1945-1946)

Giriş	221
1. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Talepleri	222
2. Dışişleri Bakanlığının Kayıtlarında Sovyet Rusya'nın Talepleri Karşısındaki Diplomasi Faaliyetleri	225
2.1. Türk Diplomatların Resmi ve Gayriresmî Temasları.....	225
2.2. Türk Dışişleri Bakanlığı Tarafından Kitle İletişim Araçlarının Takibi	229
2.2.1. Dünya Radyolarının Takibi	229
2.2.3. Yabancı Basında Yapılan Haberler/Yayınlar ve Türk Diplomatların Faaliyetleri ...	231
Sonuç.....	237
Kaynakça	238
EKLER (Belge Örnekleri)	240

BÖLÜM 4
YAKACAKTAN ORMANA, HAYVANCILIKTAN YAYLAYA: 1940'LI YILLARDA ARDAHAN'DA
DEVLET'E BAKMAK

Giriş	243
1. İlden İlçeye Ardahan.....	245
2. On Beşinci Yıldaki Parlak Tablonun Ardına Bakmak.....	249
3. Hayvancılığın Felaket Yılı ve Ötesi	252
3.1. Kronikleşmiş Yayla Meselesi	258
4. Karakış, Yakacak ve Yok Olan Ormanlar	261

Sonuç.....	266
Kaynakça	269

BÖLÜM 5 **ÂŞIK ŞENLİK VE ŞİİRLERİNDE DEĞERLER**

Giriş	273
1. Âşık Şenlik	274
2. Çalışmanın Metodolojisi	278
3. Bulgular.....	282
3.1. Eserlerde Tespit Edilen Değerler	282
3.2. Tespit Edilen Değerlerin Sıklık Frekansları	290
Sonuç ve Tartışma	296
Kaynakça	298

KISIM 3 **ARDAHAN'DA TARIM VE HAYVANCILIK**

BÖLÜM 1 **ARDAHAN İLİNDE ORGANİK, KONVANSİYONEL** **TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ**

Giriş	303
1. Ardahan İlinin Tarihsel Tanıtımı	304
2. TRA2 ve Ardahan: Genel Değerlendirme	305
2.1. Sosyal Yapı, Nüfus ve Göç.....	305
2.2. TRA2 Bölgesinde Örgütlülük.....	305
2.2.1. Tarım Sektöründe Kurumsal Kaynaklar ve Örgütlenme	305
2.2.2. İş Gücü ve İstihdam Yapısı	306
3. Tarım ve Hayvancılık Sektörleri	306
3.1. Tarım İşletmelerinin Yapısı.....	307
4. Bitkisel Üretim	307
4.1. Meyve Üretimi	308
4.2. Sebze Üretimi	308
4.3. Tarla Ürünleri	309
5. Kuzey Doğu Anadolu ve Ardahan'da Hayvancılık.....	310
5.1. Büyükbaş Hayvancılık	311

5.2. Küçükbaş Hayvancılık.....	313
5.3. Kümes Hayvancılığı, Arıcılık ve Organik Tarım.....	314
5.3.1. Arıcılık.....	315
6. TRAZ Bölgesinde ve Ardahan'da Organik Tarım.....	316
6.1. Bölge - Ardahan, Organik Tarım Potansiyeli ve Geliştirme Olanakları.....	316
6.2. Bölgede Organik Tarımının Sorunları.....	319
6.3. Öneriler: Ardahan Ticaret ve Sanayi Odasının (ATSO) Bulgu ve Önerileri.....	320
7. Ardahan ve Türkiye.....	322
Sonuç ve Öneriler.....	327
Kaynakça.....	329

BÖLÜM 2

ARDAHAN İLİNDEKİ KAZ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DURUMU

Giriş.....	331
1. Dünya'da Kaz Varlığı.....	332
2. Türkiye'de Kaz Varlığı.....	334
2.1. Ardahan İli Kaz Varlığı.....	336
2.2. Ardahan'da Kazlardan Elde Edilen Ürünlerin Değerlendirilmesi.....	338
2.3. Ardahan İlindeki Kaz Yetiştiriciliğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....	339
Sonuç.....	341
Kaynakça.....	342

BÖLÜM 3

ARDAHAN BALININ FİZİKSEL VE KİMYASAL ÖZELLİKLERİ

Giriş.....	345
1. Balın Kimyasal Bileşimi.....	347
1.1. Şekerler.....	347
1.2. Proteinler.....	348
1.3. Organik Asitler.....	349
1.4. Vitaminler.....	349
1.5. Mineraller.....	349
2. Materyal ve Metot.....	350
2.1. Materyal.....	350
2.2. Yöntem.....	350
2.2.1. Nem Tayini.....	350

2.2.2. Serbest Asitlik Tayini.....	350
2.2.3. Elektriksel İletkenlik Ölçümü	350
2.2.4. C4 ve C13 Analizleri	351
2.2.5. Şeker Analizi.....	351
2.2.6. Diastaz Sayısı Tayini.....	351
2.2.7. Prolin Miktarı Tayini	351
2.2.8. Hidroksi Metil Furfural (HMF) Tayini.....	351
3. Araştırma Bulguları ve Tartışma.....	352
3.1. Nem Tayini	352
3.2. Serbest Asitlik	353
3.3. Elektriksel İletkenlik	354
3.4. C4 ve C13 Analizleri.....	355
3.5. Şeker Analizi.....	355
3.6. Diastaz Sayısı	357
3.7. Prolin Miktarı.....	358
3.8. HMF Miktarı	360
3.9. Naftalin Miktarı Tayini	361
Sonuç.....	362
Kaynakça	363

BÖLÜM 4

2010-2021 YILLARI ARASINDA ARDAHAN YÖRESİNDEKİ RUMİNANLARDA GÖRÜLEN ÖNEMLİ BAKTERİYEL VE VİRAL HASTALIKLAR

Giriş	367
1. Ardahan Yöresinde Görülen Önemli Bakteriyel Hastalıklar	368
1.1. Brusellozis (Brucellosis).....	368
1.1.1. Türkiye’de Brusellozis	369
1.1.2. Ardahan’da Brusellozis	369
1.2. Şarbon (ANTHRAX)	371
1.2.1. Türkiye’de Şarbon	371
1.2.2. Ardahan’da Şarbon.....	372
2. Ardahan Yöresinde Görülen Önemli Viral Hastalıklar	373
2.1. Şap Hastalığı (Foot and Mouth Disease-Fmd)	373
2.1.1. Türkiye Şap Hastalığı.....	374

2.1.2. Ardahan'da Şap Hastalığı	376
2.2. Koyun ve Keçi Çiçeği (Sheep and Goat Pox Virus)	375
2.2.1. Türkiye'de ve Ardahan'da Koyun ve Keçi Çiçeği	377
Sonuç	377
Kaynakça	378

BÖLÜM 5

ARDAHAN İLİNDE KOYUN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE KOYUNLARIN BAZI ÖNEMLİ HASTALIKLARI

Giriş	381
1. Türkiye'de Koyun Yetiştiriciliği	383
2. Ardahan'da Koyun Yetiştiriciliği	384
3. Bazı Önemli Hastalıklar	387
3.1. Koyunlarda Şap Hastalığı	387
3.2. Koyunlarda Bruselloz Hastalığı	388
3.3. Koyunlarda Enterotoksemi	390
3.4. Koyun-Keçi Vebası (Peste des Petits Ruminants-PPR)	394
3.5. Koyun Çiçek Hastalığı	395
Sonuç	397
Kaynakça	399

KISIM 4

ARDAHAN'IN COĞRAFYA VE TURİZMİ

BÖLÜM 1

ARDAHAN İLİNDE APİ TURİZMİN KIRSAL TURİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ANALİZ

Giriş	405
1. Api Turizme Kavramsal Bakış	407
2. Materyal ve Metot	409
2.1. Araştırma Sahası	409
2.2. Yöntem ve Analizler	411
2.2.1. SWOT Analizi	412
2.2.2. Bulanık AHS	412
3. Bulgular	417

Bulguların Tartışılması ve Sonuç	423
Kaynakça	427
Ekler	430

BÖLÜM 2

ARDAHAN'IN KLİMATİK ÖZELLİKLERİNİN SEKTÖREL İKLİM İNDİSLERİ VE GELECEK YILLARA YÖNELİK PROJEKSİYONLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Giriş	435
1. Ardahan'ın Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri.....	437
2. Araştırmanın Metodu ve Kapsamı	438
2.1. Yöntem	438
2.2. Amaç ve Kapsam	441
3. Bulgular.....	441
3.1. Ardahan'ın Klimatik Özellikleri.....	441
3.2. Ardahan'ın Sıcaklık Projeksiyonları	445
3.3. Ardahan'ın Yağış Projeksiyonları.....	446
3.4. Ardahan'ın İklim İndisleri	447
3.4.1. Ardahan'ın Sıcaklık Göstergeleri	447
3.5. Ardahan'ın Yağış Göstergeleri.....	453
3.6. Nemlilik Göstergeleri	454
3.7. Ardahan'ın Klimatik Konfor Göstergeleri.....	456
3.8. Ardahan'ın Vejetasyon Göstergeleri.....	458
Sonuç.....	460
Kaynakça	462

BÖLÜM 3

ARDAHAN İLİ İHTİYOFANASI

Giriş	463
1. Bulgular.....	466
1.1. Ardahan'da Dağılım Gösteren Balık Türleri.....	466
1.1.1. <i>Acanthobrama Microlepis</i> De Filippi, 1863.....	470
1.1.2. <i>Alburnoides Eichwaldii</i> de Filippi, 1863	470
1.1.3. <i>Alburnus Filippi</i> Kessler, 1877	471
1.1.4. <i>Barbus Cyri</i> de Filippi, 1865.....	472
1.1.5. <i>Capoeta Capoeta</i> Guldenstädt, 1773.....	472

1.1.6. <i>Carassius Gibelio</i> Bloch, 1782.....	473
1.1.7. <i>Coregonus Albula</i> Linnaeus, 1758	474
1.1.8. <i>Cyprinus Carpio</i> Linnaeus, 1758	475
1.1.9. <i>Chondrostoma Cyri</i> Kessler, 1877.....	476
1.1.10. <i>Leucalburnus Satunini</i> (Berg, 1910)	476
1.1.11. <i>Leuciscus Aspius</i> (Linnaeus, 1758)	477
1.1.12. <i>Luciobarbus Capito</i> (Güldenstädt, 1773)	478
1.1.13. <i>Luciobarbus Mursa</i> (Güldenstädt, 1773)	478
1.1.14. <i>Oxynoemacheilus Brandtii</i> Kessler, 1877	479
1.1.15. <i>Oxynoemacheilus Veyselorum</i> Çiçek, Eagderi & Sungur, 2018	480
1.1.16. <i>Oxynoemacheilus Cyri</i> (Berg, 1910)	480
1.1.17. <i>Ponticola Cyrius</i> (Kessler, 1874).....	481
1.1.18. <i>Pseudorasbora Parva</i> Temminck & Schlegel, 1846	482
1.1.19. <i>Romanogobio Macropterus</i> (Kamensky, 1901)	483
1.1.20. <i>Sabanejewia Aurata</i> (De Filippi, 1863).....	483
1.1.21. <i>Salmo Caspius</i> Kessler, 1877	484
1.1.22. <i>Squalius Agdamicus</i> Kamensky, 1901	484
1.1.23. <i>Squalius Turcicus</i> de Filippi, 1865	485
2. Sonuçlar	485
2.1. Ardahan İlinde Tespit Edilen Balık Türlerinin Koruma Statüleri ve Tehditler.....	486
2.2. Ardahan İlinde Dağılım Gösteren Yabancı Balık Türleri	487
Teşekkür	487
Kaynakça	488

BÖLÜM 4 ARDAHAN'IN İÇME SUYU KALİTESİ

Giriş	489
1. Ağır Metal Analiz Sonuçları	492
2. Su Tüketim Anket Sonuçları	504
Sonuç	509
Teşekkür	510
Kaynakça	510

KISIM 5
ARDAHAN'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ

BÖLÜM 1
ARDAHAN'DA KÜÇÜK ÖLÇEKLİ HİBRİT ENERJİ YATIRIMI İÇİN FİZİBİLİTE
ÇALIŞMASI

Giriş	513
1. Optimal Hibrit Enerji Sistemi	516
1.1. Hibrit Sistem Konfigürasyonu ve Araştırma Prosedürü	517
1.2. Güvenilirlik Modellemesi.....	521
2. Ardahan İli İçin Güneş/Hidroelektrik Enerjisi Potansiyelinin Belirlenmesi	522
Tartışma ve Sonuçlar	526
Referanslar.....	528

BÖLÜM 2
ARDAHAN'DAKİ ELEKTRİKLİ ARAÇLARIN ENERJİ SARFIYATINI ÇILDIR RÜZGÂR ENERJİSİ
İLE KARŞILAMA POTANSİYELİ

Giriş	531
1. Elektrikli Araçlar ve Rüzgâr Enerjisi Üreticisinin Ortak Çalışması	535
2. Rüzgâr Hızı Verilerinin Analiz Sonuçları ve Elektrikli Araç Yakıt Tahmini	538
Sonuçlar.....	541
Kaynakça	545